

КИЇВ

KYI W

журнал
літератури, науки, мистецтва,
критики і суспільного життя

4

ЛИПЕНЬ
СЕРПЕНЬ

1958

JULY
AUGUST

KYIW

838 N. 7th St.
Philadelphia 23, Pa.
Tel. WA 2-1699

UKRAINIAN
LITERARY AND ART MAGAZINE

Published Bi-Monthly
Publisher and Editor B. Romanenchuk, Ph.D.
Subscription: \$3.60 per year.
Single copy: \$0.60.

Entered as second class matter at the Post Office at Philadelphia, Pa.

No. 4 (48)

JULY—AUGUST 1958

VOL. IX

З М І С Т

1. Відповідь укр. письменників в Америці	1	10. С. Гординський/Виправа на Атос 24	
2. З. Тарнавський/Вітер над Янівською	3	11. А. Княжинський/Творчий шлях Л. Українки	28
3. Наша антологія: В. Пачовський ..	8	12. Я. Хмільевський/Про назву „Галич“	38
4. М. Островерха/Наборзі	12	13. Б. Р./На мовні теми	42
5. В. Лесич/Поезії	15	14. Огляди й рецензії:	
6. В. Білик/Поезії	15	О. Слупчинський/Е. Kern, Das goldene Feld	45
7. Н. П./Нобелівські премії: С. Лягерлеф	17	Б. Р./R. Chudlarian, American built Communism	47
8. Дж. Кардуччі/Ruit hora та ін. ..	20	Г. Лужн./М. Hłasko, Cmentarze. Następny do raju	48
9. Жак Румен/Коли дуднить там-там	22		

На пресовий фонд „Києва“ зложили:

Р. Климкевич, Маямі	10.00	В. Брикович, Філадельфія	1.30
В. Надрага, Філадельфія	2.00		

Всім жертводавцям складаємо щиру подяку і просимо інших підтримати своїми датками наш журнал.

Просимо шановних передплатників подавати нам кожночасну зміну адреси (разом із новою подавати й стару) та додавати 10 центів.

Статті підписані справжнім прізвищем або відомим псевдонімом, чи ініціалами не завжди висловлюють погляди редакції. За підписані статті відповідають їх автори.

Передруки і переклади за згодою редакції і поданням джерела.

В і д п о в і д ь **українських письменників в Америці** **НА „ЗВЕРНЕННЯ ПИСЬМЕННИКІВ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ“** **ДО ВСІХ ПИСЬМЕННИКІВ СВІТУ**

В „Літературній Газеті“ (ч. 58. від 25. 7. 58), органі правління Спілки Письменників України в Києві появилася підписане сто двома сов. письменниками (між ними три українські: Бажан, Корнійчук і Тичина) „звернення письменників Радянського Союзу“ до письменників усього світу з закликом протестувати проти висадки американських і англійських військ у Лівані й Йорданії і зробити все можливе, щоб зупинити війну, яка, мовляв, загрожує людству від тієї висадки. Советські письменники приєднують свій голос до голосу советського уряду, який „наполягає на негайній зустрічі глав(!) великих держав“ та заявляють „про повну солідарність з народами арабських країн, які борються за свою національну незалежність, і разом з ними, разом з усіма волелюбними народами вимагають негайного виведення американських і англійських військ з Лівачу і Йорданії, негайного припинення посягань на незалежність і свободу країн Близького і Середнього Сходу“. Цю вимогу советські письменники мотивують тим, що „часи колоніялізму минули і назавжди пройшли часи, коли можна було нав'язувати народам свою волю загрозами і примусом. В кожному народі — пишуть вони — великий він чи малий, є великий дух нації. Цей дух нації велить кожному народові обрати свій власний шлях“.

Українські письменники в Америці, як частина письменників світу, до яких застосовано „Звернення“ заявляють у відповідь советським письменникам, що вони — українські письменники в Америці — повністю погоджуються із твердженням, що часи колоніялізму минули і що назавжди пройшли часи, коли можна було нав'язувати народам свою волю загрозами і примусом, тому й вимагають, щоб цю засаду застосував перш за все советсько-московський уряд до українського та інших поневолених Москвою народів.

Українські письменники в Америці стверджують, що найбільшою сьогодні колоніяльною і поневолюючою великі й малі народи державою є Советський Союз під керуванням московсько-большевицьких окупантів-поневолювачів, які нав'язують Україні та іншим волелюбним неросійським народам свою волю не тільки загрозами і примусом, але й тюрмами, мільйоновими таборами примусової праці, голодовою облогою, колгоспною кріпаччиною та небувалим в історії світу народовбивством.

Українські письменники в Америці стверджують, що заклик советських письменників повинен стосуватися перш за все советсько-московської тюрми народів — Советського Союзу та советсько-московського правління, яке підтримує свою окупацію України та інших волелюбних країн засобами терору, поневолення, концтаборів та безприкладним в історії світу насиль-

ством, тому забріханий до абсурду і найбільш злочинний советсько-московський уряд не має права говорити від імені волелюбних арабських чи будь-яких інших народів — поки не будуть здійснені бажання і прагнення великого українського народу та багатьох інших поневолених Москвою народів обрати свій власний вільний шлях і самим вирішувати свою долю без втручання московських воєнних паліїв і поневолювачів.

Тому українські письменники в Америці разом з усіма волелюбними народами світу вимагають виведення з України московських військ та всіх московсько-большевицьких народовбивників, вимагають припинення окупації й поневолювання українського народу, щоб український нарід міг вільно виявляти свою волю і вибирати свій власний шлях вільного життя без якогобудь насильства збоку всяких советських і несветських московських та інших поневолювачів.

Українські письменники в Америці звертаються теж до письменників усього вільного світу з осторогою перед брехливими і дволичними зверненнями й закликами советського уряду і советських письменників, бо ці звернення й заклики — це облудне маскування імперіялістичних посягань большевицької Москви на незалежність й свободу вільних народів світу і їх власного шляху життя. Тому брехливим і безглуздом є звернення советських письменників до письменників вільного світу, щоб вони протестували проти „поневолювання“ американським правлінням арабських народів, бо ці заходи американського правління мають за єдину мету недопустити злочинний і брехливий советсько-московський уряд до поневолення Москвою волелюбних арабських народів.

Ця осторога українських письменників в Америці спирається на їх власних особистих переживаннях у советсько-московській тюрмі народів, де замучено, закатовано, розстріляно і вимордовано сотні українських та інших письменників за те власне, що вони виявляли духа своєї нації і хотіли обрати свій власний шлях.

Письменники усього світу! Советсько-московська імперія загрожує поневоленням і Ваших вільних країн і народів, тому не дайтеся обдурити облудною советською пропагандою та облудними закликами советських письменників, які невірливо виконують наказ советсько-московського правління і проводу московсько-большевицької партії!

Якщо Ви вчасно не пізнаєте облудної загарбницької політики советської Москви, яка всіма силами й засобами намагається нав'язати всім вільним народам свою волю й свій лад, Вас чекає та сама доля, яка стрінула багатьох українських та інших письменників поневолених народів у підвалах советсько-московських тюрем і концтаборів. Ви згинете, або будете змушені виконувати роллю невірників, якими стали всі советські письменники.

Письменники усього світу! Мир у небезпеці! Ваша і Ваших народів воля загрожена! Культура в небезпеці! Життя мільйонів у небезпеці! Протестуйте проти імперіялістичної політики большевицької Москви під облудною маскою Советського Союзу!

Українські письменники Америки

Зенон Гарнавський / Вітер над Янівською

Здовж Янівської вулиці, починаючи від костела св. Анни, попри Артилерійські касарні, зачепивши за шинок на розі Бема, віяв вітер. Віяв аж до рогачки і там зникав, розходився, як чота війська, що вернулася із вправ. Чота ще стоїть у воєнному шикі, коли паде наказ чотового: „роо-зійтись“, і вмить всі розходяться. Просто зникають. Із виструнченої, готової до бою чоти вояків, залишається евентуально тільки тупіт ніг, що врешті теж затихає між мурами будинків казарм. Вітер зник зараз за Янівською рогачкою. Там вже було рівно і відкрито, і нікуди було повертатися, нікуди було робити шум. А вітер без шуму, це не вітер, а просто віддих, про який ніхто не думає і ніхто на нього не звертає уваги. Коли він віяв здовж Янівської, він був ще правдивим вітром. Ганявся по верхах каштанів і акацій, заглядав у вікна кімнат, гонив горобців і ворон, термосив штахетами, що огороджували жидівське окописько, розрушив надірвані дахівки, закрутив пилом на дорозі, підвіяв дівчатам сукенки, зірвав капелюх старому емеритові і погнався зо-сміхом до млина Тома. Там змішався з гуркотом млинських машин, скучерявив коням гриви, шкрабнув гострим пазуром по бляшаному дасі і гнав до рогачки. Коні, що стояли на подвір'ї Груберового млина, були спокійні, дядківські коні із Рясни Руської, а може навіть із дальших околиць. Могли бути навіть із Яворова чи Краківця, бо місцевості ці лежали на лінії Янівської вулиці, і коні, із рідної стайні вийшовши на цю дорогу, не мали іншого вибору. Не мали теж вибору господарі. Одне, що в поле ранком, з поля ніччю, а осінню до Грубера, молоти збіжжа.

В цьому оповіданні мені зовсім не йде про Грубера, навіть не про вулицю Янівську, якраз навпаки. Якщо йде про якусь вулицю, то про вулицю, що бігла в протилежному напрямі від Янівської, про вулицю Личаківську, яка вела до Личаківського цвинтаря. Там має бути сконцентрована істота оповідання. Я тут вживаю певного трюку, чисто літературний засіб. Я зразу евентуальному читачеві розкриваю місце, де буде відбуватися головна акція. Цей трюк я засвоїв із драми американського драматурга Юджіна О'Ніла „Страдальна Електра“. В своїй драматичній трилогії О'Ніл розкриває глядачам у кількох словах цілу акцію, а опісля пише драму. Цілий смак полягає на тому, як він переводить всю інтригу своєї драми. Ця друга справа мене не торкається. Мені йде тільки про певний формальний зв'язок, може тільки подібність. А може мене гонить амбіція похвалитися невидимими зв'язками з великим письменником, якого я обожаю. Я міркую, що всяк має на те право. Навіть жуки, що все своє життя проводять у кінських лайні. Коли вони — мова весь час про жуків — здобулися б на дрібку сильної волі і почали читати літературу, яку створили великі письменники, вони могли б сами створити щось більше понад те, що вони собі вибрали. Я не вірю, що вони навчилися би співати пісень, як наприклад, солов'ї, чи жайворонки на весну, але могли б принайменше покинути свої садиби і рушити в світ. Пізнати світ, відкрити його і на свій спосіб сприйняти. Для знавців життя інсектів, це лікава проблема. І коли їм вдалось б доказати, що жуки мають вищі прагнення, вони тим самим могли б доказати, що духове життя так само добре існує поміж інсектами, як і поміж істотами вищого ряду. Власне, власне про те йде. Доказати? Я цього робити не збираюсь. Бо в цих питаннях я не вчений і взагалі маю труднощі в розрізненні навіть примітивних представників світу наскомих, що за твердженнями Британської Енциклопедії нараховує кільканадцять мільйонів різних родів. На це треба мати голову велику, як дерев'яний цебрик, що ним мулярі віндують на третій поверх зароблене вапно для виправи стін. В Америці цього не роблять, бо воно дороге коштує, але в старому краю, як кажуть старі емігранти, окреслюючи Україну, так робили. Хату таку будували щонайменше два роки. Першого

року тягнули під дах і вінчали роботу, а через зиму мури мали висохнути. Тоді хату викинчували. Це тривало довго і коштувало багато, але будинок стояв кілька сот літ. В такій хаті мешкали опісля цілі покоління тієї самої родини. Бути власником такої хати, було фактично досягненням. Власність хати створювала до деякої міри професію і давала відповідний титул. Коли такий власник вмирав, на клеписдрі було надруковано: бл. п. Атанас Такийто, — власник реальности. Це „власник реальности“ було надруковане меншим ніж прізвище шрифтом, але точно визначувало місце покійника в даній суспільній організації, беручи справу із соціологічного боку. А коли родина, упорядкованим звичаєм, лягла рядочком на Личаківському цвинтарі, спадкоємці ще довго процесувалися за нерухомість таку то й таку, на парцелі такої то й такої. А за весь час процесу льокатори, що наймали мешкання в будинку, платили гроші. Гроші ці брав опісля суд за кошти, або ними ділилися спадкоємці, згідно з приписами спадкового права, що обов'язувало в даній країні. Обоятно чи це було право народу, який жив на цій території, чи воно було накинене панівним народом, а чи було залишене, після держави, яка в наслідок воєнних дій перестала існувати й розлетілася, як біжниця Золотої Рожі на Краківській вулиці, коли в неї попала німецька бомба. Це був так званий „„фольтрефер““. Автор, маючи до розпорядження писальну машинку з українським шрифтом, може перескочити певний період часу. Може двома епізодами, або навіть одним зазначити, що певний період часу закінчився і розпочався другий. Цей епізод із біжницею Золотої Рожі означає, що це був рік 1941, приблизно червень. Напевно червень, бо опісля воєнні дії у Львові затихли на кілька коротких літ. І тут власне вказаний час акції нашої новели. А ще точно означимо день і годину. Перший Листопад, година вечірня. Слово листопад написано з великої літери. Воно має свій сенс. Зразу має вказати на значення листопаду, не як місяця одинадцятого із черги, в календарі григоріянського стилю, а як символ певних подій, зв'язаних дуже тісно із історією Львова. Такий самий Листопад 1918 року доказав тим, хто таких доказів вимагав, що на довшу мету виграють не ті, що ходять у гльорії, а ті, що життя своє віддають за ідею. Навіть за ідею, щоб вулиці Львова називалися українськими назвами, щоб на цвинтарях Львова були поставлені муровані гробниці із прізвищами тих, що за Львів боролися. Мені тут треба чим скоріше повертатися, бо мої колишні журналістичні навички заганяють мене у бік патетики статей, які я мав обов'язок писати колись із нагоди всяких національних свят. Дехто із читачів, я не кажу всі, але дехто, прочитавши кілька рядків, мають звичку приходити до певних висновків, окреслювати типаж, сегрегувати характери, ситуацію й інтригу, люблять згадувати, хто в даній новелі добрий, а хто злий. Малі діти, що оглядають телевізійну передачу із ковбойською картиною, вже після появи кількох персонажів знають точно, хто злий, а хто добрий, так само ці читачі знають вже напевно, що ця новеля відноситься до Львова. Вона належатиме до категорії т. зв. львівської літератури. Інші знову, хоч може теж здогадуються про що йде, вони волітимуть із своїми висновками почекати трошки, так сказати, пожувати справу, перетравити, а опісля щойно робити висновки. І одне, і друге є розумне. Але можна теж сказати, що ні одне, ні друге не доводить до кінця всієї справи. Ну, скажім, що в нашому випадку вони не помиляються. Бо фактично я, згідно з прийнятою системою писання новелі, я можу відразу признатися, що воно дійсно так. Ця новеля буде про Львів. Але в іншому випадку вони могли б грубо помилитися. Скажім, що на початку, давши всі натяки на львівську новелю, а потім раптом, вже в ході оповідання, я рішив би, як це кажуть, вимахнути козла, і перенести всю акцію в іншу околицю й представити читачам зовсім інші постаті з життя далекої провінції. Це могли б бути люди з Коломиї, чи Хриплина, що фактично вже дуже далеко від Львова. Цим людям із Хриплина, хоч це вузлова залізнична станція, і вони мають змогу кожного дня

оглядати швидкі поїзди, які їдуть у напрямі Львова. До Львова їм все таки тяжко вибратися. Бо, дійсно, вони не мають інтересу у Львові. Вони отримують щоденно пресу друковану у Львові, яка із одноденним запізненням інформує їх точно про всі справи, які сталися у Львові. А справи, які сталися два чи три дні тому у Львові, вони ще не будуть старі в Хриплині. У Львові вони можуть загинути і про них ніхто вже більше не буде говорити. Але чи від того, що про ці справи не будуть більше говорити, вони перестануть існувати? Зовсім ні, це просте, як дорога. справи, що сталися раз, вже будуть на завжди зафіксовані, спочатку у Львові, а опісля в Хриплині чи інших містах Західної України, а може навіть всієї України, хоч вона дуже велика й простора. І незалежно від того хто її в даному моменті окупує, справи загальні будуть завжди цікаві для всіх українців. Може навіть будуть цікаві для тих, які більшість свого життя провели закордоном. І навіть вони, хоч їхній інтерес зв'язаний із життям країни, в якій вони живуть, а їхні діти вже може дуже асимілювалися до нового оточення, навіть вони люблять час від часу розпочати розмову про країну свого походження. Це їм приходить так мимоволі. Вони починають розмову про свою давню батьківщину, а коли при тому присутні їхні діти, вони тим більше запалюються. А діти, коли вони ще малі і не мають виробленої власної опінії про політичні справи, спочатку слухають їх пильно і навіть ставлять деякі, часом навіть розумні запитання, що відносяться скажім до історії чи літератури. Але справи міняються, коли діти підروствуть, вони почувши такі спогади свого батька про минуле, здвигають знуджено раменами і кажуть до своїх матерей: він знову починає. Він ніколи вже хіба не привикне і не зрозуміє, що тут не те, що було там. Матері, якщо вони є нормальними матерями, звичайно стають по боці своїх дітей проти старшого вже батька і очевидно притакують дітям, але стараються батька виправдати, мовляв, він вже старий, тяжко все життя працював і тепер нічого вже йому не залишилося. А тим часом такий старий батько, хто його знає, він може жив у своїй молодості на якомусь далекому селі і тільки мріяв про те, щоб бути у Львові. Він, скажім, прочитав вже на еміграції книжку Кузьми про рік 1918 у Львові і захопився тими справами. Захопився всіми вояками, що тоді одної ночі робили Львів наново українським містом і навіть на львівському ратуші заткнули український прапор. Ніч Першого Листопада була дуже важлива для тих, що в тому часі були у Львові, як теж і для тих, що жили в Хриплині чи навіть за океаном. Була важлива теж для тих, що народилися значно пізніше і для тих, що в час першого листопада були тільки підрастаючими хлопцями і розпочинали науку в школах і ще не були надто вправні в численні. Вони навіть не були певні, чи листопад наступає перед груднем чи після грудня. Але що листопад у житті всіх українців був і є важливий, я в це не сумніваюся. На це маю докази зачерпнуті із розмов, які люди ведуть між собою на політичні теми, особливо, що відносяться до українських справ. Є теж багато писаного і друкованого матеріялу. І навіть оце оповідання має ствердити незломний факт важности Першого Листопада 1918 року, хоч ці події, які сталися тоді, це ми можемо відверто сказати, не є матеріялом для рисування тла для оповідання. Це тільки історіософічний аспект справи.

Ідучи Янівською вулицею до хати я вдихав пил, що поставав над дорогою. Вітер його підіймав і пил Янівської вулиці вганявся в мої легені. А пил на Янівській був солодкавий. Каштани, зрозумійте, це були останні каштани, що ще втрималися на гілках до такої пізньої осені, падаючи цокотили на базальтових плитах тротуарів. Вітер вівав від костела св. Анни, а проти нього шов Михайло Галій, що належав до мулярського цеху. Цех мав своє приміщення на Митній Площі, при вході на Личаківську вулицю.

В цьому оповіданні я трохи українізую назви вулиць і площ Львова, хоч я зріс у часі між двома війнами, коли Львів був пуцований на гляни польськими назвами, що мали свідчити про польський характер Львова,

як свідчать блискучі гудзики пожежників про їхню відвагу під час гашення вогню.

Михайло Галій жив у тім самім будинку, що я. Він жив у підвалі. Це було зумовлене не соціяльним, але, так би мовити, цивільним його станом. Він оженився з Маринкою, дочкою сторожа будинку на розі вулиці Янівської і Бема. Оженився, бо мусів оженитися. Ви знаєте про що я думаю. Вона вже на третій рандці, що відбулася серед природи на Гицлівській горі, повідомила його, що вона бременна. Михайло Галій, що походив із Сихова і був сином чесних господарів, на таку відомість пополотнів. Та як? Ледве дівчину два чи три рази до себе притулив, а вона вже. То може чоловіка зла кров залити. Таке дурнувате щастя. Як ще в Сихові хотів щось таке вимайструвати, то нічого не вийшло, хоч як вони обидвоє старалися. А це була одинока можливість, щоб батьки згодилися дати її заміж за Михайла. Тих кільканадцять моргів ґрунту грало таку велику ролю, що старий дїстав атак апоплексїї, коли вона згадала йому, що ходить з Галієм. Старий, а потім за ним і стара, і всі сестри, і два брати, з яких один був сліпий на лїве око, а другий крав кури в чужих курниках і продавав на Зеленій рогачці, всі тоді стали шторца. Хїба-бис принесла байструка до хати, казав старий. І з того нічого не вийшло. А тут маеш. За другим чи третім разом, ця вже повна. Маринка плакала тихенько, властиво плакала на сухо, бо шкода було пудру, але плакала. Він сам бачив, як її плечі стрясалися від схлипування. А так плечі можуть трястися тільки від плачу. Хїба, що хтось вмїє добре удавати. А може, може вона вдає . . . Підозріння довго ще муляло мозок Михайла. Навіть тоді, коли вони ішли до церкви і Маринка стиснула живїт шнурівкою, що дихнути не могла, щоб не видно було. І на тім все покінчилося. Дитина народилася тільки за три роки, коли Михайло Галій вже добре осївся і привик до Маринки.

За дня вона була сторожихою, бо тато й Михайло ходили на будову. Спочатку Михайло був під рукою старого, мішав вапно, носив на козлі цеглу, а потім помалу навчився цеглу класти на мур вирівнюючи під піон. З того піона старі мулярї сміялися. Поки Михайло навчився його вживати і набрав чуття в руках, за кожною цеглою десять разів спускав піон униз і жмурич око і васервагу рівняв на всі лади. Але вже на третю весну робив, як старий. Старий Маринчин тільки вночі виходив, як дзвонили льокатори, що не мали власних ключів. Варнягав, воркотів, нарікав, кляв, але лїз по сходах нагору, плутаючися на торочках довгих гаїв. Брав дві шустки, як належалося, риглював браму і чалапав вниз до задушливої кватири. Спав коло печі на розкладанім залїзнім ліжку. З зятем жив добре. Обидва були тихої вдачі і обидва боялися своїх жінок. Маринчина мати вмерла давно, але він ще до сьогодні боявся її. На кожні Зелені Свята і на Всіх Святих пильно ходив на Янівський цвинтар, носив квіти і свічки запалював на гробі, замовляв парастаси підливав квіти, що сами вирости з насіння, яке вітер жартома наніс. Раз на тиждень ходили з зятем до шинку на мале пиво і закроплювану. Раз платив він, а раз платив Михайло. Така ніби була умова. І так воно було. Коли прийшла на нього черга, він заплатив і зовсім на зятя не гнівався. Мали таким чином чисті розрахунки. Тільки 21-го листопада, на Михайла, зять платив сам усе. Маринка робила голубці з рижом на підгорлі, варила баняк капусти, смажила вепрові котлети, пекла сирник і балабухи. Михайло купував всю баоруну. Було для всіх.

Деякі з українських літераторів, що для своїх творів брали матеріял із життя Львова, витворили вже певну школу, певну манеру писання. Вони просто привчили читачів, що в усіх львівських оповіданнях мусить бути вживана так звана батьрська мова, тобто мова, якою буцім то розмовляли молоді люди із гірших родин. Гірші родини починалися від фірманів, що возили пиво, вниз. Це не зовсім слушне, хоч дуже завживане. Навіть люди

старші й поважніші, коли зустрічаються із своїми земляками, які випадково походять із Львова, двічі запитують, чи вони походять із „самого“ Львова, а діставши потверджуючу відповідь, двозначно усміхаються, мовляв, ге, ге, ми вас знаємо, львівські батяри. Ви тільки на те і чекаєте, щоб із порядного чоловіка дурня зробити. Хто знає що за тим криється? Може фактично вони мають якісь переживання персонального характеру. Може вони, коротко перебуваючи у Львові на час вакацій, або з іншої okazji, скажیم, намотали собі дівчину і одного вечора, коли вже навчилися ходити заплутаними вулицями Львова і навчилися трапляти до своєї хати із Високого Замку, цю, дану дівчину, вирішили відпровадити до хати. Дівчина, звичайно, нічого не скаже, їй приємно, що хлопець, тим більше з провінції, такий елегантний, що хоче її відпровадити. А може вона зберігає скриту мрію про те, що товаришки з тієї самої вулиці побачать її в товаристві нового хлопця і то такого, що його ніхто не знає. Це дуже можливо, тим більше, що всяка новість, як це загально відомо, всім імпонує і викликає інтерес навіть старшого покоління. А тим часом показується, що дівчина мешкає на Знесінні. Від Академічної вулиці на Знесіння, це далекий світ. Але хлопець охочий на пригоду, веде таку дівчину і розмовляючи з нею на всі теми із літературною включно, навіть не спостережеться, що вже пізня година і навколо нього темно. Він мусить майже напомацьк вертатися болотистими вуличками Знесіння. Бо власне на Знесінні падав дощ. В середмісті була гарна, навіть соняшна погода, а на Знесінні лило, як на іменинах. І заки він вийде на Жовківську вулицю, то дуже змучиться. Кілька разів вернеться, пристане, буде навіть думати, чи не варто було б наздігнати дівчину і під претекстом, що йому зробилося слабо, не впроситися на ніч до неї до хати. А тим часом за собою він чує чийсь кроки. Вночі важко пізнати кроки одної людини, а ще важче, коли за вами іде кілька людей. Ці кроки наближаються щораз ближче й ближче. Врешті зрівнюються з ним. І так, ні сіло, ні впало, він може дістати по писку серед темної ночі. І навіть не знатиме від кого і защо. Хоч, може, буде здогадуватися, що це певно за дівчину. Це трохи додасть йому радості. Мовляв, він все таки є кимсь, кого б'ють із заздрости. Хоч це фактично мала потіха, бо хлопці на Знесінні били по писку всіх, хто відпроваджував їхніх дівчат вечором. Вважали цих дівчат до певної міри своєю власністю. Дівчата іритувалися з цього приводу, хоч їм було навіть приємно знати, що мають таких охоронців їхньої дівочої чести. А це було дуже важне. І я зовсім не дивуюся, що такий громадянин, який в молодості набрав пару ляпасів на Знесінні, на ціле життя має уразу до Львова і зле про Львів висловлюється. Багато тут теж винуваті власне ці, т. зв. львівські письменники, які займаються львівським типажем і львівських хлопців представляють, як забіяк. І вкладають їм в уста специфічну мову сперту на злодійським жаргоні. Вони навіть користуються друкованим словником цього жаргону. Цей словник, на скільки я не помиляюся, уклав емеритований старший вехтер львівської тюрми на Казимірівській. Він перейшов на емеритуру і з нудів уклав такий словник, а старий Бодек, що мав книгарню на Краківській, ріг Трибунальської, словник видав. Ніхто словника не купував, і Бодек на ньому мав втрату, але ніколи не дав по собі того пізнати. Свою втрату він покрив шкільними книжками, або скороченими виданнями Бокаччіо. А письменники, щоб надати місцевого кольориту своїм персонажам із львівських оповідань, дуже часто вживали цього словника. Старі, подерті примірники його можна було дістати на страганах із книжками на Кракусах. Це тільки одна сторінка правди. Фактично були такі люди, що жили у Львові і вживали мови, спертої на лексиці львівської вулиці. А особливо любили робити всякого рода такі мовні вставки, коли вони випадково виїздили на провінцію і там, скажیم, у священичому домі під час вечері, коли двох таких сиділи при одному столі, вони залюбки тут і там вживали типових львівських слів чи окреслень. Щось у роді мовного порозуміння, зрозумілого тільки для тих,

хто цю мову виссав у дитинстві із грудей матері-львов'янки. В моєму понятті львівська мова зовсім не має в собі нічого батярського і нічого окремого від української мови, яку вживає нарід в усій Україні. Вона для мене хіба тільки те, що співніша, милозвучніша, прекрасно надається для співання любовних пісень і оповідання про різні героїчні події, в яких треба змалювати героя, що dokonує великих діл і тим зовсім не хвалиться. Це одинока різниця. А поза тим, це звичайна і проста мова народу, який своє місто обожує. Кожному вільно кохати своє рідне місто. Навіть було б дивно, якби вам трапилось зустріти людину, яка псьочить на своє містечко. Бо чи це будуть Глиняни, чи Камінка Струмилова, чи навіть Лопатин коло Радехова, все це містечка, що мають свою питоменну географічну вартість і деякі мають навіть славне історичне минуле. Значить, із рідного міста немає чого насміхатися. І тепер дійсно нормальному письменникові важко написати оповідання про Львів, що не мало б тут і там кількох жаргонових слів чи навіть цілих зворотів. Міркую, що публіка до цього привикла, а коли привикла, то імовірно любить це. З ходом бо літ любов перемінюється в привичку. Це таке просте, що цього навіть не заперечать найдурніші з-поміж жонатих людей. І так само як колись в старих грецьких часах обов'язували точні закони щодо будови драми, так само у львівському оповіданні обов'язує закон вживати жаргону, хоч дуже часто певні справи можна зовсім легко висловити так, по-людському. Але львівський письменник чується свobodніше, коли може вживати жаргону. Це трохи подібне до звички людей, які маючи кілька пар нового взуття, з приємністю сунуть свої ноги в старі, розчлапані капці. (Продовження буде)

Наша антологія

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ (1878—1942)

Василь Пачовський сьогодні забутий і майже невідомий поет. А колись, особливо у 1900 роках, він був один із найвизначніших і найпопулярніших модерністичних поетів „Молодої Музи“. Незвичайно легкий і свobodний у формі вислову, Пачовський був і визначним майстром поетичної техніки, якої вплив на пореволюційних модерністів безсумнівний. Навіть такий противник „чистого мистецтва“ як Іван Франко не міг дати Пачовському негативної оцінки. Він цінив у Пачовського народнолісенну мелодійність та легке володіння технікою вірша, тому й вибачав йому „кокетування з формою“ та „гру в звучні фрази“ й неологізми.

Та ця гра в „звучні фрази“ і була одним із елементів модерністичної поезії — музичність і мелодійність сьогодні високо ціняться в світовій поезії. При тім Пачовський був одним із найбільш символістичних поетів серед усіх наших передвоєнних модерністів. Почавши свою літературну творчість збіркою любовної лірики „Розсипані перли“ (1901), в яку незвичайно багата була символістична поезія Зах. Європи, гол. французька, Пачовський виявив найбільше символістичних рис геть пізніше, у збірці „Ладі й Марені терновий огонь мій“, що появилася у 1912 році. Але першим його символістичним твором була трагедія „Сон української ночі“ (1903) на тему з історії України. Ця трагедія як і пізніші дві „Сонце Руїни“ (1911) та „Сфінкс Європи“ (1914), це драми-містерії, в яких Пачовський символізує державницьку месіаністичну ідею України. Захоплений державницькою ідеєю, проголошеною студентською молоддю у Львові 1901 року, Пачовський спробував втілити її в першій своїй драмі-містерії „Сон української ночі“.

Цікаве, що Пачовський старався погодити ідею „чистого мистецтва“ з ідеєю українського месіянзму. Проголошену М. Вороним „модерністичну“ ідею „мистецтво для мистецтва“ Пачовський уважає „ідеєю аристократів духа“. Він уважає мистецтво абсолют, який стоїть поза добром і злом і є слабшим або сильнішим відбиттям абсолюту душі. А що нарід, тобто нація є частиною вічності, то і в ньому криється коріння мистецтва. Мистецтво не має цілі, воно є самоціллю, власне, абсолют, до якого повинен змагати мистець, що тягне з народу животворну силу.

Творчість Пачовського заслуговує на особливу увагу, але вона зовсім недосліджена, навіть невідома, бо велика кількість його історичних драм, около 18, що постали вже в повоєнному періоді, ще недруковані. А в них напевно криються думки, які повинні бути поширені. Може тоді виявиться, що Пачовський не тільки поет-модерніст, що оспівує любов, але й поет-ідеолог, що пробував модерно-мистецьки оформити істоту української нації і її післанництво.

В „нашій антології“ подаємо декілька поезій з тих збірок і творів Пачовського, які появилися друком до першої світової війни. Правопис виправляємо на сучасний.

Василь Пачовський

Як зозуля весну чує,
Сяде, паде та й закує,
Смійся, сонце; вітре, вий!

З вишні гукне листя яре —
А як дощик рине з хмари,
То веселка блисне в ній!

Стрілять цвіти серед руни,
В нашім серці грають струни,
Нам співає соловій.

Всьо цвітисте! всьо зелене!
Смійся, любочко, до мене!
Сльози котяться з-під вій . . .

Забудь мене, мене забудь!
Що нам колись жевріла грудь,
Що серце рвалося колись —
Ми розійшлись!

Ми мали сльози у очах,
Та ми ішли на ріжний шлях,
Я плакав з горя, але ти
З щасливости!

Тобі зозуля на весні
Кувала, а мені, мені
Вороння крякало сумне —
Забудь мене!

Ой, щебечуть соловії,
Розвиваються лелії,
Цвіти сипляться з вишень;
Пара голубів туркоче,
Наче слухати не хоче
Соловейкових пісень.

Ой, туркоче, буркотає,
Одно друге обіймає —
Обсипає з гілля цвіт,
І цілується з собою,
Сад жемчужиться росю —
Усміхається весь світ! . .

Сад жемчужиться росю,
Як я ходжу із тобою
По-під ручку ніч і день —
Нам щебечуть соловії,
Розвиваються лелії,
Цвіти сипляться з вишень! . .

СПІВ ПІДЗЕМНИХ КОВАЛІВ

Надходить час, великий час,
Гей, молоти візьмим ураз
До рук кувати меч —
Хай іскри б'ють, хай прискають,
Хай блиски шлють, хай блискають,
То царський кнут,
Кривавий кнут
Куєм на меч огнистий тут —
На України меч!

Надходить час, великий час,
Україна візьме від нас
До рук той ясний меч —
Покаже всім скайданеним,
Замученим, пораненим,
Хто люду кат —
А з тим сей люд вже зробить лад,
Кого покаже меч!

СПІВ ТОВПИ

Хто живий уставай, меч у руки хапай,
На Україну трубить Богдан!
До борби, до борби кличе голос
труби —
Люд встає від Кавказу по Сян!

Наш народ великан на ляха, москаля
В бій піде і поборе в борбі!
Від Кавказу по Сян українська земля,
Землю ту відберемо собі!

Від Кавказу по Сян лиш один буде
лан,
Його власником — нарід цілий.
Спільна праця і край, блисне воля
і рай —
України вінець золотий!

ПІСНЯ УКРАЇНИ

Ой вербо, вербо кучерявая,
А хто ж тебе скучерявив?
Скучерявили тучі громові,
Тучі громові, дощі градові,
Гей, гей, дощі градові!
Ой мати, мати, ой кервавая,
А хто ж тебе покервавив?
Покервавило ранене дитя,
Ранене дитя, бите без чуття,
Гей, гей, бите без чуття!

„Сон української ночі“, Львів, 1903
трагедія, I дія.

САМОТНІСТЬ

Тихо, тихо море в чайку плеще,
ще тихіше буйний вітер шепче... О-
біймив я любочку рукою: Люлі, люлі,
тихо за водою, моя люба спить!

Хвиля чайкою гойдає,
Шум лисніє, море грає:
Люлі-люлі, люлі-люлі,
Моя люба спить!

Тихо, тихо чайка ся колише, а ще
тихше біла рожа дише, тільки смі-
хом море освітила — Ninna-nanna,
Lino моя мила, смійся ще у сні!

Чайка черкається хвилі
Грає піна в сонні скелі:
Ninna-nanna, ninna-nanna,
Смійся ще у сні!..

Тихо, тихо міняться кристали, ще
тихіше грають мої жалі, — грає мо-
ре, як шовкова ряска... Тільки щастя,
що дівоча ласка, цить, серденько,
цить!

Щораз ближче до пристані,
Плач затихне у тумані —
Люлі, люлі, ninna-nanna,
Цить, серденько, цить!

МІРАМАРЕ

В ніч під замком Мірамаре
Море плеще і шумить,
Блиснув місяць із-за хмари,
Срібне плесо мерехтить,
Плеще і шумить.

Серед замку у городі
де царівна молода, —
Чути ляк у дивнім ході,
А на личеньку бліда,
Ох, така бліда!

Йде на кручу, ручку білу
Приложила над чолом —
Дійсно видить: заяснило,
Гей би грався хто веслом!
Грався хтось веслом!

Серед моря човник лине,
А в нім лицар молодий —
А що місяць світлом кине,
Блисне панцер золотий,
Цілий золотий!

Із зб. „На стоці гір“

Львів, 1907

Максиміліян, ти вільний?!
Ти приїхав? Прецінь раз! —
Крик вірвався божевільний
І той лицар щез нараз,
Щез як дух нараз!

І пішов по морю голос,
Серед моря знявся шум;
Побілів царівні волос,
Потемнів царівні ум —
Що за дивний шум?!

З тої ночі в ніч блукає
Та царівна і глядить:
Срібний шлях на морю сяє,
Ясне плесо мерехтить,
Плеще і шумить.

ВЕСІЛЛЯ

Іде лугом гречна панна,
Усміхається,
Її слідом срібна стежка
Заквітчається —
Ой не є то гречна панна,
Але є се зоря ранна,
Королівна і царівна,
Красная Весна!

Жемчужною водицею
Умивається,
Шовковою китайкою
Утирається:

Ти, китайко, линь на море,
Сійтись, перли, та й на гори
Ясним світом, срібним цвітом
Як широкий Світ!

Світять стовпи золотії,
Знай, веселиться —
Срібні мости веселкові
В небі стеляться,
Гремить-бряжчить у тумані,
Іде-трубить — на ридвані
Сам князенко, сам царенко,
Красний Громовик!

Жемчужина розсипалась
В полі цвітами,
Замаяла китаєчка
Самоцвітами —
Злоті стовпи засіяли,
Срібні мости забряжчали —
Хто де гляне, злото кане,
Сонце Ладо йде!

Веде гості: Грім і Весну
У тройзіллячку,
Ходить танчик сто три пари
На весіллячку —
Торох, торох, Україно,
Несуть Тобі своє віно,
Свої дари усі пари
Під святий Огонь!..

ЗАСПІВ

Ладі й Марені терновий огонь мій

Львів, 1913

Не вернеться завітчана в червоні маки
Гаряча молодість моя —
І жовцю сміх мій, як сонце з-поза мряки
Потусклим золотом сія.

Затронеш дещо з хвиль записаних кервою
І жаль пробудиться в душі,
Сльоза тремтить і жаль — з безрадною тугою
Хтось шепче спомини в тиші:

Гей, Ладі й Марені терновий огонь мій горів,
А танець ішов наоколо! . .

* * *

З імлі гей виринають ясні постаті весільні,
Хибкі, як тіні в полусні;
Ах, з ними я прожив сі хвили божевільні
Кохання свого на весні.

Дрожить душа, а млисті тіні як мімоси
Круг мене в'ються, суєтять —

І пісня ллється з уст, з очей спливають сльози,
Мережані букви тремтять:

Як Ладі й Марені терновий огонь мій горів,
А танець ішов наоколо!

* * *

Ось блиска чар заклятий в дорогі каміні —
З краси і крові, і терпінь,
Їх пише золотом в пурпурнім пергаміні
Огонь терновий поколінь.

Ликуй, богине Ладо, хочай Марена з мряки
Очима смерти промовля:

„Не вернеться завітчана в червоні маки
Гаряча молодість твоя!“

Та Ладі й Марені терновий огонь мій горів,
А танець ішов наоколо огнів:

Благослови ж, Ладо мати, ой Ладо мати,
Весну зустрічати! . .

М. Островерха / **З циклю: Наборзі**

Вартості мистецтва 1600-тих років. Не раз, від 1926 до 1941 років, відвідуючи музеї, зокрема в Італії, у кожную вільну від праці чи науки хвилину, а надто в неділі й свята, я міг зупинитись перед творами мистецтва до-ренесансу й ренесансу цілими годинами. Зате мало уваги звертав я на твори барокка. Та розбуялість форми, яка переходить межі природного, ніколи мені не подобалася. Мені не подобався той ситий і розкішно рафінований неспокій лінії, а композиційна виставність і неприродність видавалися мені — чому ж би ні! — смішними. Волів я і волю клясичну мудрість, глибину думки й естетики, черству красу до-ренесансу й ренесансу, снажного і здорового. Телер же, перечитуючи рецензії і статті на теми мистецтва, бачу, що в Італії висувають вартість доби мистецтва 1600-тих років. В Римі, в палаті Барберіні, у тих багатих залах, що їх фрескував сам Петро да Кортонна, влаштовано, недавно, виставу творів цього мистця. З ним виставлено твори його учнів і послідовників, як Петро Береттіні і Дж. Ф. Романеллі. Але й Кортонна має свого „батька“, а це: Караваджіо . .

. . . Маю таке — і то певне — враження, що моє мистецьке минуле вже ніколи до мене не вернеться! Як то воно бувало: ледве десь відкрили мистецьку виставу — в Римі, в Міляно, у Фльоренції — а я вже їду оглядати її, душу нею сповняю! Нині — цього не можу робити! Задалеко Рим, то я — чому ж не признатись? — тужу за мистецтвом, як Аполлон за Дафне! . .

Ось, як я вже згадав, є в Італії поворот до мистецтва 1600-тих років. В цьому мистецтві береться під увагу, перш за все, його, те італійське, „chiaro-scuro“. Це „chiaro-scuro“ в Італії старе. Ним утішався не тільки Антоніо Аллегрі, Якобо Робусто, Леонардо да Вінчі, але й Мазаччіо; а Джіованні з Міляно, 1200-ті роки, найстарший майстер у цій техніці. Не диво, що італійці нині мають оправдані претенсії, що це „chiaro-scuro“ у мистецтві Європи 1600-тих років італійського походження. Італійці ще й горді тим, що основа єдності європейського мистецтва у „chiaro-scuro“ 1600-тих років, находилася в Італії. Правда, в мистецтві Італії того століття бачимо впливи

і Ель Греко, і Рібери, і Веляскеза, але ніхто не заперечить, що й вони були під впливом італійського „світла-тіні“. Врешті, з півночі Європи напливали мистці до Венеції, до Риму на науку. До Риму, ще в 1590-тих роках, прибуває з Льомбардії отой сильний і якийсь трагічний своїми „світлотінями“ — Караваджіо, що, де б він був не з'явився в Італії, всюди лишав за собою глибокий слід, впливаючи на мистців; за ним до Риму прибуває, з Емілії, Аннібале Карраччі, що — з Льодовіко Карраччі — „тужать за класичним світом“ у формі, стилю, кольориті 1600-тих років. Тепер у палаті Барберіні в Римі відбувається велика вистава творів мистецтва Європи 1600-тих років. У виставі беруть участь, крім Італії, ще й Франція, Бельгія, Голляндія, Англія, Німеччина, Еспанія. Усіх творів, добірних, виставлено 398, в тому числі сама Італія виставила 168 творів. Можна собі уявити, яку велику цінність має ця вистава, коли на ній є твори і Вермеера і Караваджіо (його славний твір „Мучеництво св. Івана Христителя“ з собору міста Ля Валетта, на Мальті). Є на виставі, розуміється, і брати Карраччі.

В Римі була вистава сучасної скульптури в Італії. Взяти в ній участь 40 різьбарів. Критика підкреслює таких різьбарів: Пацціні, Маццакураті, Маскеріні, Вяні, Сіньйорі. Ця модерна скульптура відкликається „до мови плястичности і маси, де майже завжди лінеарність стилістики збільшує безпосередність експресії“. Але чому я згадую саме цю виставу? Бо один із критиків на цю виставу різьби таке каже: „До речі — а чому це ні разу не приходиться у каталозі згадка про Олександра Архипенка? При працях Вяні, та й то забули за нього“. Неначе в альбом українським мистцям і українській спільноті: відношення країнських мистців до себе й української спільноти до мистців.

Інколи й Франціско Гоя приводить мене до думки, що кожен краєвид у правдивого мистця на полотні, прагне, тужить, здійснюється до поезії й до молитви. Сумний цей краєвид чи веселий, понурий чи світлий, холодний чи теплий — кожен у правдивого мистця має душу, має іскорку Бога.

І звичай можна обійти . . . Якось, чи не в 1928 р., заходжу до церкви св. Захарія в Венеції поглянути на пречудову Мадонну, в лівім бічнім престолі, мистця з пол. XV століття, Джіованні Белліні. Увійшовши в церкву, побачив я, що всі ікони заслонені фіолетними покривалами. Постояв я надутий, подумав і пригадав собі: у третім тижні великого посту, — а це саме й був той час! — латинники закривають у своїх церквах усі ікони. Це для нас, українців, та ще й охридсько-слов'янського обряду, чуже й незрозуміле. Але треба припускати, що було воно незрозуміле й для латинян, бодай колись! Ось у Франції, ще перед 1000 роками, на цих фіолетних заслонах, що їх розстеляли перед головним престолом, і вони творили заслону між престолом і вірними, мистці малювали сцени Христових Страстей. Має й Австрія такі пам'ятки! Найстаріша і добре збережена така пам'ятка цього „Фастентух“, або „Фастенвелюм“ чи й „Гунгертух“, знаходиться у катедралі міста Гурк у Каринтії. На таких фіолетнім покривалі, розміру 10x10 метрів, мистець Коррадо Фрізах намалював, у 1458 р., цілу низку сцен Христових Страстей, поділивши це покривало на квадрати, як шахівницю. Отож, хоч заслонені інші ікони, то виринали перед очима вірних Страсті Христові.

Переборщили! Був в Італії відомий поет-сатирик Трілюсса. Жив він у Римі й Римом. Свої сатиричні твори писав у римському діалекті. Правду сказати — твори його блискучі, легкої та ясної форми. Завжди в нього зручний дотеп, несподівана шпилька, кипучий гумор бризками бив із його поезій. Завжди зрівноважений, дуже рідко зашорсткий, бо це й не був його „коник“, ніколи не був простак. Своєю сатирою він без милосердя картав хиби, гріхи, йодупства, постави смішні, надутість, облуду, мораль реторів нашого часу. Інколи, прилично і тонко, глузував із видніших фашистів, а то й із „найвиднішого“: ніхто йому нічого за це не казав, а „найвидніший“ ще й шанував

його. За сатири на тодішніх режимників може й тому не чіпались Трілюсси, бо всі римляни любили його. По його смерті — декілька років тому — поставили йому римляни пам'ятник у Римі, в рухливій, але серед скромних мешканців дільниці. Хто з нас, українських „римщуків“, не пам'ятає тих „віколів“ вузеньких, у слесі літа помідорово-винно-задушливих, із притаманними трахирами вуличок? Отож, поставили там „ін капо а Понте Сісто“, а тепер „Пiazza Тріллюса“, пам'ятник поетові — дуже скромний. На постументі пам'ятника вирили уривок із його поезії . . . Але сучасний поклонник поета — переборщив! Вибрав такий уривок із його поезії, що якби Трілюсса міг, то . . . написав би нову сатиру на свого поклонника. Цей уривок двічі говорить про дуже миле у господарстві сотворіння: свиню. Так і виходить, що ініціатори цього пам'ятника дуже тісно пов'язані з цим — врешті й непоганими! — звірятком! Одначе, на щастя Трілюсси, цей уривок уже так полиняв, що важко його перечитати . . . (ну, то чи варто про це писати? — прим. складача).

Іду по Бродвею. Усі мене минають, спішаються. Уже таке це доларове темпо Нью Йорку. Гонитьба за . . . зеленими. Неподалік Метрополітен Опері, з-за шиби вітрини несеться німий і важкий стогін. Повертаю голову — картина: посеред вулиці сидить молода, вся в лахмітті, мати. На руках у неї, при грудях, немовлятко. В очах матері — стоїчний біль. На обличчі — страшний, проймаючий, болюче твердий запит: Людино! Стривай! Куди так спішиш? — Вся ця картина — тон трагічного сопуху й задухи; довкола цієї постаті — воєнна пустеля міста в руїні. І в цій пустелі розпачливо опущена тіснота. Тут і там, лиш як крик і стогін у цій задусі, мазок киноваром, то срібlistий блиск. А картина зветься: **XX Сенчері Мадонна**. Її автор Пауль Пузінас. Це твір серця й болю — всю душу вклав у нього мистець. Школа? Того шляхетного, доброго, широкого імпресіонізму, якому в цих роках минає сто років. На ім'я йому — таки маккіяїолізм. Але — на **твір** треба дивитись, не на школу, за школою і не питайте.

Це може стати традицією! У Парижі вже входить у звичку робити мільйони на нужді своїх чи й чужих — як було з **Дон Кіхотом!** — великих поетів. Правда, ті мільйони франц. франків, не такий вже великий капітал, як поставити \$1 до 420 франків. Проте, на біду, і то великі гроші. На останній ліцитації пам'яток по поетах і письменниках, між якими були Люсієн Гро, Віктор Гюго, Фльоберт, бачимо на прикладі, як то життя глузує собі з поетів. Сім автобіографічних поем поета Рембо на ліцитації коштують около шість мільйонів франків, а його рукопис 29-ох поезій у прозі з „Іллюмінасіон“ доходить до 9-ти мільйонів франків: за свого життя поет не мав чим заплатити в Парижі (1872) кімнати і з ласки Бенвія жив на горищі. А вісімнадцять поем **Сатурніян Верлена** на цій же ліцитації сягають суми трьох мільйонів сімсот тисяч фр., а поет після 1885 року переходив з лічниці до лічниці, без засобів до життя і в нужді!

Чи ті мільйони н и н і — це доказ чесноти сучасности?

Із висловів Шота Руставелі з поеми „Лицар у барсовій шкурі“ (Переклав В. Старицький)

Молотом м'якого слова й твердість каменя здолаєш!

Вислов коротко промову, їй надавши форму й зміст.

Лайка нищому приємніш, ніж слова від серця йдучі.

Посуд може вилити тільки те, що в ньому є.

Солодкорозмовний може і змію з нори зманити.

Часом ворогові стільки зла не вдієш, як собі . . .

Чи хто зна несправедливість, яку Бог простив людині?

Ворог з рідних — найстрашніший: в недовір'ї з ним життя.

З нових поезій

Вадим Лесич / ПОЕЗІЇ

РАНОК МІЖ ЦВІТАМИ

В дзеркалах рос — пташиний щебіт,
у струнах трав — лілей прозріння,
і на високім, синім небі
— тїнь ластів'яча день зустріла.

Ще очі плющать — матіоли,
щоб глянути в черлений захід
і над духмяним видноколом
розкрилити солодкий запах.

І сонце, мов колач весільний,
спокусливе і медом пахне,
— лиш вітер скісним маршем тіней
тривожить цвіти прочуттями.

ДЕНЬ У ЛІСІ

Сон зеленіє, сон кучерявий.
Пахне живиця і мед.
Входжу навшпиньки між хащі і трави
в тіней сосновий намет.

Шум даленіє, шум таємничий.
Дивом двигтять дивина.
Кущ ялівцю поміж листям суніці
гострі гілки розпина.

Лісу вітражі — в сонці мідяні —
в травах довжіють, мов тїнь.
Мохом окутана, в сизості тайни
— готика папороті.

Час тут спинився, час мерехтливий
в тихім дзижчанні джмелів.
Дійсність, мов музика, — дійсність, мов привид
передосінній — землі.

Володимир Білик

Розтеклися вогненні плями,
Затопили племінну синь.
Глянь — навздогін за кораблями
линуть легко тіні пташин.

Вибухають сирен перегуки,
Дроблять неба застоюну глиб,
Знаю — певні, досвідчені руки
Неслухняне кермо налягли.

Їм не вперше крізь хвилі крилаті
Розтинати моторошну шир . . .
Мовчазний стою на покладі
І сумую, що я — пасажир.

* * *

Мабуть неба лагода бузкова
Не загасить дику охру скель,
Так оце ти, Африко казкова,
Видихаєш перегар пустель!

І торошиш тлумище зухвале,
Хвиль правічних невгамовний вир.
Темних тайн, що ти позаховала,
Я шукати не збиравсь, повір.

Нежаданим і незваним, всуе
Я світ-за-очі мандрую по світах,
За кормою вогник Гарда Фуї,
А над шоглою кружля крикливий птах.

Вохра скель перетліва на посинь,
Тоне в хвилях берег Сомалі.
Досі шкода, що сюди на осінь
З України линуть журавлі.

* * *

Поспішний потяг десь погримотів,
Дзижчать дроти високої напруги,
І швіркунами ніч дзвенить навкругї,
А ти вслухаєшся в тисячоліть мотив.

І чуєш — звір дріма у лігві потайнім,
І птаство кублиться у гніздах теплих,
І верби лагідні у благосному сні
Зідхають втомлено на стародавніх греблях.

Ти знаєш — з яблунь пелюстки на твій полинуть слід,
В цілунку прикиплять твої уста охочі
І зірка зірветься, немов достиглий плід,
І промайне і згасне в хащах ночі . . .

Із висловів Шота Руставелі

Скільки робить помилок той, хто не жде щоденно смерті!
Чи велика вартість світла, як воно несе й лїтьму?
Як кохання здешевіє — не варт стане і лушпиння! . . .
Сонце світить в рівній мірі на троянду і кізяк . . .
Те твоє — що віддаси; пошкодуєш що — те втратиш!
Мати добру славу краще за всі інші надбання.
Не зборов ніхто ще долі — нездійсненне не створив!
Вірте: брехні і дволичність шкодять тілові й душі!

Нобелівські премії

Н. П. / СЕЛЬМА ЛЯГЕРЛЕФ (1858—1940)

Сельма Лягерлеф, це перша жінка, що дістала літературну нагороду Нобеля з літератури, за 1909 рік, два роки після того, як Упсальський університет промував її на доктора філософії з ділянки літератури. В 1914 р. Шведська Академія Наук вибирає її в члени як першу жінку в гроно шведських академіків. В грамоті Нобелівської премії визначено її заслуги в такій короткій фразі: „За шляхетний ідеалізм, багатство уяви, задушевний стиль, що характеризують її твори.“

Саме цього року минає сто літ з дня народження цієї великої письменниці. Годилося б тому відкрити завісу скандинавської далечі і поглянути на її творчість крізь неї і на неї крізь її твори. Вони ж бо неначе одна цілість, твори її — це книга її життя, — не через реалістичне відображення його, не через автобіографічні елементи в них, а через всепроникаючу духовість їх авторки.

Сельма Лягерлеф народилася 1858 р. в серці Швеції — чарівнім Вермлянді. Лісиста гірська околиця відбивала могутність і красу північної природи і, немов нашіптуючи мотиви давньої скандинавської заги, вселяла певність і спокій у душу майбутньої письменниці. Погідна культурна атмосфера родини сприяла духовому розвитку дитини, а батьківська бібліотека стала змалку її найбільшим приятелем. Там зачитувалась вона в давніх сантіментальних і пригодницьких романах, там зустрілась уперше з творами Тегнера й Альмквіста, Гаера, Фредінга й Б'ернсона, які мали згодом немалий вплив на її творчість. Перші її спроби, починаючи з 15-го року життя, в поезії, драмі й прозі викликають у неї самоневдоволення, але роки самостійної праці в ролі провінційної вчительки дають їй багато переживань і життєвого досвіду. Так появилася в 1894 р. перший її твір „Геста Берлінг Зара“, що скоро став улюбленою лектурою скандинавського читача й одним із найпоширеніших творів письменниці.

Спокійно, без великих ударів і перебоїв проходило життя письменниці, час від часу відкриваються їй все нові, незнані, свіжі джерела надхнення, тем, духових злетів. В 1894 році письменниця дістає королівську стипендію від короля Карла Августа і їде до Італії, саме до Сицилії, країни залитої сонцем, такої протилежної північній суворості Скандинавії. Арабесками соняшних відблисків мерехтить життя, і письменниця закріплює їх у творчих образах. Так постає її великий твір з теософічною основою „Чудеса Антихриста“ та „Легенди про Христа“.

Новою сторінкою життя, почувань і творчості був згодом, у 1899 році, виїзд Сельми Лягерлеф до Єрусалиму, де вона мала доручення уряду дослідити умовини життя гурту шведських поселенців, які виїждували до Палестини з релігійно-сектантських спонук. Подорож ця дала їй нову тематику довкруги вічної і незмінної проблеми людської душі, якій віддавалась авторка з повною посвятою. Були це два томи її „Єрусалиму“.

Звертаючись до її творчості, треба сказати, що вона виривається з русла панівного тоді в літературі реалізму. Критики з перспективи часу дивляться на неї як на геніяльну аномалію. Як і інші великі в літературі, вона не підлягає нормам класифікації. Вона сягає по духові первні минувшої доби романтизму, засвоюючи з них ідеалізм, проникливість в підсвідоме, елементи містики, але використовує широкий стиль епічної розповіді реалістичного твору. Та вона черпає і з нових, свіжих джерел, ще незізнаних іншими, даючи прогнозу на майбутнє в літературі, поглиблюючи елементи психологічного роману та формуючи символ в ділянці психіки людини ради глибшого і проникливішого пізнання її. Тому Сельма Лягерлеф романтик,

реаліст-епік і символіст-модерніст рівночасно. Ось її перший великий твір „Геста Берлінг Зага“. Його розпочинає опис снігової завірюхи в білу різдв'яну ніч. Стихія півночі всевладна, та її перемогти спроможне тільки людське серце, що підсвідомо проникнуте святістю Різдва. Воно противиться стихії і рятує комусь життя у заметілі. Елементи природи і людського індивіда вічно зустрічають і зударяються в творах Сельми Лягерлеф. Фактичну основу цього своєрідного роману-хроніки одного дому творять враження від постатей і характерів, що закарбувались ще в дитиннім сприйманні авторки в крузі її родинного дому, де центральною постаттю був її улюблений батько, любитель мистецтва — літератури, музики й танку, улюбленець дам, душа товариства. Маса персонажів та життєвих пригод буденного життя переплітаються в її творі з елементами казкового й легендарного, овіваючи чаром пороки і чесноти життя, даючи глядачеві в перспективі його повноту.

Слідуючою появою була збірка новель під назвою „Невидимі зв'язки“. незвичайно характерна тематикою й інтерпретацією життя як для шведської ментальності, засвідченої в народній творчості, так і для особистості самої авторки. Багато з оповідань оснований на старих шведських загах, в яких відчувається дихання півночі. Життя людей перехрещується з надприродними пооявами, що наче самобутньо виникають з природи, персоніфікуючи її. Тут проглядають елементи антропоморфізму її світосприймання, — неодушевлені предмети під дотиком її невидимої чарівної палички приймають подих життя і співдіють з її героями. Коли читаємо її, непереможно насувається, як українська паралеля до її стилю, „Лісова Пісня“ Л. Українки, а як західна — феєрія „Сон літньої ночі“ Шекспіра. Сельму Лягерлеф як майстра новелі порівнюють з Р. Кіплінгом і Едгаром По, хоч при тім вона все лишається самобутнім явищем.

Сельма Лягерлеф огріла північну літературу теплом своєї чисто жіночої душі і відтінила свіжою кольористикою домену панівного реалізму, властивого хочби драмам Г. Ібсена, а завдяки своїй подорожі до Італії внесла в творчість проміння південного сонця, барви сицилійського неба. Це „Чудеса Антихриста“, твір зложений, наче мозаїка, з епізодів життя південної країни, оснований на середньовічній легенді-апокрифі, що зродився на тлі книги Апокаліпси, найтаємнішої частини Біблії. Сельма Лягерлеф не мислитель, а мистець — поет життя. Тому чисто теософічна ідея її твору набирає в неї своєрідного чару мистецького образу. Основою служить факт: людська раціоналістична думка хоче заступити праобраз Христа образом земного князя-благочинця в розподілі земних благ. Цей князь, це дух соціалізму, що хоче бути зовнішнім наподібненням Христа, а в дійсності є антихристом. Легенда базується на тім, що одна жінка вирізьбила подобу Христа дуже подібну до тої, яка була в одній церкві. Тільки замість властивого напису: „Мое Царство не з цього світу“, поставила напис: „Мое царство лише з цього світу“. І всі поклонилися цій іконі й пішли за нею в життя, шукаючи матеріяльних благ і сприймаючи чудеса цього антихриста в матеріяльній сфері, забувши справжнє вчення Христове про духовий світ. Одначе вкінці приходить чудо: у своїй оригінальній появі із оригінальним написом зображення Христа у дверях храму, де його заступив був дух антихриста. І всі бачать страшну помилку і поклоняються правді. Людина як віддзеркалення Бога повинна привести антихриста до стіп Господа і показати йому, що він — тільки дешева імітація Його величі. Ця тема з Апокаліпси насовує на думку як паралелю головно твір Соловйова „Три Разговора“, де проблема антихриста порушена проникливіше і з більшим драматизмом, одначе із суттєвою ідентичною інтерпретацією.

Окремим етапом життя і творчості письменниці була її подорож до Палестини в 1800-90 рр. Щоб зобразити згодом внутрішнє життя громади поселенців на теренах обітваної землі, авторка сягає в глибoku давнину

життя предків, мешканців Делякартії, шведської провінції прадавніх хліборобів, характеризує психіку справедливого і гордого селянина з родовою традицією, з почуттям власної гідності, освітлює джерела його фанатичної релігійності і виводить на тому тлі історію життя родини Інгарсона, чільного персонажа роману. Впродовж всього життя героя ведеться боротьба між світом і його опінією з одного боку, і внутрішньою справедливістю, відчуттю як дар Божий Інгарсоном з другого, причім перемагає особистість її героя. Незрівняною одуховленою силою дійсної моралі насичена картина зустрічі героя з його жінкою при виході з тюрми, куди вона була попала за злочин поповнений з його вини. Внутрішня справедливість панує, а блаженство вистражданої любови наповняє атмосферу. В другій частині „Єрусалиму“, де описується життя серед пісків і скель Ізраїля, великою силою визначається сцена, в якій один шведський поселенець, умираючи з туги, просить односельчан поховати його помершу дитину під одиноким там зеленим горбчком, і його поруч з нею, щоб не бути заритим в пісок чужини, щоб легіт на зеленому горбку нагадував далеку рідну північ. Північного птаха потягло неначе з вірію у рідний край...

Багатством уяви і настрою відзначаються „**Легенди про Христа**“, де євангельські події забарвлені своєрідною народною кольористикою.

Найпопулярнішими з творів Сельми Лягерлеф є одначе її книги про „**Чудесні пригоди Нільса**“, що полонили уяву й душу малого читача майже чи не всіх культурних країн світу. Характеризує їх свіжість, природність, багатство уяви, простота і безпосередність розповіді, так що дитина сприймає долю її героїв як власне життя і життя найближчих своїх друзів. Елементи казкового і надприродного тільки вносять почуття ймовірності в прозорий сюжет розповіді. Вони лишаються на все життя чистим і гарним спогадом уже в дозрілої людини, коли з уяви виринає малий Нільс Гольгерсон із зграєю диких гусей на обрії...

Вершинним твором Сельми Лягерлеф можна уважати її пізній роман „**Португальський імператор**“, з 1914 року, головно через його глибокий психологізм і майстерність розповіді. Твір цей освітлює при тім найкраще світогляд самої авторки і її дар ясновидючо проникати в життя. Зовнішній світ, події і речі — це для неї неначе канва, на якій зарисовується суть життя — людська душа в усім її багатстві й убожестві... Крізь легкий серпанок дотикального й матеріального видніє так звана іреальна дійсність. Через призму її сприймання ілюзорне стає дісним, надприродне — достовірним і правдивим. Перехід між цими двома доменами духа і матерії невловимий, він губиться під дотиком пера авторки, бо тоді всі матеріяльні предмети і життєві події набувають окремого значення — стають на службу духовому життю. Роман цей, це немов ода батьківству, якого паралелю бачимо в „Пер Гордо“ Бальзака. — Бідолашний Ян довгі години чекає у слотливу осінню днину в хлівці при своїй хатині, поки скінчиться небажана йому подія родів і його вкінці впускають до хати ogrітись. Нарешті його й кличуть. Як годиться, батькові вручають при вході дитину. Його жінка Катріна переводить слабкий тривожний погляд на чоловіка. Тоді несподівано стається щось дивне: Ян, який ніколи нікого не любив і нічим в житті не радів, відчув нагло велику радість, його серце вперше в житті забилося сильними ударами. На другий день, коли жінка лежала ще недужа, він з радістю і хвилюючим вижиданням стояв на порозі хатини з своєю маленькою дівчинкою на руках, щоб, по звичаю, хтось із прохожих дав їй ім'я. Але ніхто не проходив попри них крутою скелистою стежкою. А батько все чекав чуда — якоїсь великої пані... Сонце хилилось до заходу і довелось б уже з нічим повернутись, коли б не його — сонця поміч. Воно при заході післало свій прощальний промінчик, що осінив личко дитини. По-шведськи сонце жіночого роду і зветься в народі Кляра Гулла — золота слава. Щасливий батько подякував

Йому і сповістив жінку про ясну паню, що передала їхній дитині своє ім'я. Маленька дівчинка з гір, похресниця сонця, дарувала своїм приходом на світ батькові Янові нове життя. Вона осінила їхні будні і робила святом кожен прийдешній день. Кляра Гулла стала чарівною 18-літньою дівчиною з ясним поглядом очей. Її батьки лишались своїм скарбом. Та злі люди перервали цю ідилію життя убогого заробітчанина Яна. Новий власник маєтку, в якому працював Ян, скривдив його, намагаючись забрати єдине його пристанисьце — його хатину. Кляра Гулла рішає допомогти батькові й іде до Штокгольму, щоб заробити там на викуп хати. Вона заробила потрібні гроші. Однак велике місто звихнуло її прямий життєвий шлях і вона більше не наважується вернутись додів. Велика туга за дитиною і невідомість її долі приводять батька до особливого стану божевілля. Це наче сам Господь спустив заслону перед його зболілі очі, щоб він не бачив горя . . . Він очікує вже не своєї малої дівчинки, а приходу імператриці далекої країни — Португалії, він же сам — португальський імператор, — що править за неї. Із шепоту дерев він складає оду на її приїзд. І ось після п'ятнадцяти літ відсутності вона вкінці приходить до напів-заваленої хатини нужденних батьків. Та по суті старий Ян — це найбагатший нуждар, бо він дістав рідкісний дар ясновидіння і багатьом допоміг через це. Кляра Гулла повернулася чужою людиною у батьківські пороги, чужим і противним видався їй її божевільний батько, і вона хоче, забравши матір, зникнути з оселі. Та Яна вже годі одурити — він відчуває грозу і мчить до пристані, звідки має відчалити пароплав з його імператоркою . . . Подорозі питає він свого доброго сусіда, чи не бачив він щоб його доньку полонили вороги і вкрали її. Сусід же бачив її саму. Тоді батько називає у розпачі імена ворогів і сусід згоден — вони були з нею — це Гордість і Жорстокість, Пороки і Пристрасті . . . Вони заподіяли їй кривду, перемігши її у її царстві. Ян не пережив цього і на очах доньки кинувся у вир озера. Довго шукала дочка тіла батька, та воно не появлялось; хвиля викинула його тільки перед похороном його старої Катрини, що не витримала болю і померла. Якимось спонтанно ціла процесія з усієї околиці з'явилась за гробом цих нуждарів, а Кляра Гулла аж в обличчі смерті батьків збагнула невимовну силу батьківської любові. Позолочений соняшними промінчиками подув осінив її душу, очистив серце, і втомлене її лице просіяло давньою красою . . .

Чи не найкращим свідченням для авторки є те ненаглядне, що стає наглядним в свідомості читача, коли вічні й непроминальні вартості засвідчують свою дію на людській душі.

З перекладної поезії

ДЖОЗУЕ КАРДУЧЧІ (1835—1907)

RUIT HORA*)

О самота зелена, ніжно жадана,
Від гомону далека людського!
За нами в неї двоє чад божественних
Іде: вино й любов, о Лідіє!
Ах, як сміється у прозорім келеху
Ліей**) в своїй довічній юності!
Як у твоїх очах, осяйна Лідіє,
Любов говорить тріумфуюча!
В альтану сонце заглядає скрадливо;
Рожево у моїм ламається

Воно кристали і тремтливим золотом
В твоїм мигтять волоссі, Лідіє.

В твоїм волоссі чорнім, біла Лідіє,
Троянда тихо в'яне, бліднучи;
В моєму серці сум солодким розпливом
Пригашує любови полум'я.

Скажи: чому в цей вечір огнесяючий
Зідхання тайні морю вириваються?
Які, про що пісні, осяйна Лідіє,
Співають між собою пінії?

Поглянь: горби простерли руки з тугою
До сонця, що пливе за обрії;
Вкриває сонце тінь: вони останнього
Цілунок в нього просять, Лідіє.

Тінь гусне, і цілунок я прошитиму
Твоїх, Лією, боже радості!
Твоїх очей прошитиму я, Лідіє,
Коли Гіперіон***) закотиться.

Вниз котиться і час. О рожевіючі
Уста, ви — цвіт душі! Розкрийтеся!
О цвіте прагнений, подай же келех свій!
О руки любі, розхиліться!

MORS

Коли богиня строга до домівок наших
Спускається, здалека чути шуми
Крила, і льодова, летюча тінь від нього
Мовчання моторошне всюди ширить.

І похиляють люди чола, і ридання
З жіночих серць вихоплюється глухо.

Так гасне в верховітті кожен рух і подих,
Коли гроза нависне над лісами.

Недвижні, ніби кам'яні, стоять дерева,
Лише струмка лункого чути скаргу.

Вона звійшла, іде, торкнулась — і розкішні
Кущі, не оглядаючися, валить;

Вона колосся косить біле, виногрона
Зелені рве, ясирить наречених
І їх, дітей, що під крилом похмурим з сміхом
До сонця і до ігор тягнуть руки.

Сумні доми, де ти, бліда, німа богине,
Перед лицем батьків погасиш юність!

Покої, де бриніли шеліт, сміх і свята,
Не будуть наче гнізда птиці в травні;

Уже не буде там ростучих, радих років,
Любови ревної, танків весільних;

Там — тінь, і зацілілі старіють — в чеканні
На грім твого, богине, повороту.

В МАНАСТИРІ СВЯТОГО

Наче пасма диму сніжносяйного,
Плинуть оболоки тонко виткані
Понад банями, що в вись несуться,
Над фантастикою веж Святого;

Плинуть небесами пірузовими,
По дощі освіжені — і відзвук
Світу дальнього вони здаються,
Як луна в аркадах, де гробниці.

Попри мене, наче вчинки юности
Смілої, пройшли поети з співами,
І тепер в душі моїй закритій
Гомонить лише луна самотня.

Наче оболоки, наче наспіви,
Людський вік кане: в твої збентежені
Очі дивлячись, безформна тіне,
!Що від тебе хоче безконечність?

ПОЛУДЕНЬ В АЛЬПАХ

Піднявшись понад глетчери сліпучі,
Понад граніти, хмури і побляклі,
Царем тут — полудень. В своїм беззвуччі
Погожий він, безкрай, повний сил.

Всі сосни світлом понялись. Заклякли
В безвітрі, пнуть вони до сонця руки.
Лишив в етері тихі цитри звуки
Потік, що тонко струмував між брил.

Переклад з італійської М. Ореста

*) Ruit hora (лат.) — час минає (властиво — падає).

**) Ліей — одно з паралельних імен бога Діоніса.

***) Гіперіон — в грецькій мітології титан, син Урана і Геї, батько бога сонця Геліона. У Гомера ім'я Гіперіон фігурує як паралельне ім'я самого Геліоса.

Жак Румен

КОЛИ ДУДНИТЬ ТАМ-ТАМ...

Твое ж це серце, що тремтить у тіні, наче відблиск
обличчя у схвильованому вітром плесі
І давня з'ява піднімається в глибині ночі.
Ти ж знаєш це солодке чародійство споминання:
Ріка несе тебе кудись на береги далекі,
Несе вона тебе до прабатьківських краєвидів.
Ось чуєш голоси: співають про любовні болі,
А на горбах, послухай, як там-там хвилює віддих
в грудях красуні, чорної та молодой.

Твоя душа, це відблиск в тихій струї, над якою
твої батьки колись схиляли темні лица.
Її таємні рухи з хвилями тебе зливають,
А білість, що тебе мулятом зве, це одробина
шуми, рікою киненої геть на беріг.

ГВІНЕЯ

Це довгий шлях аж до Гвінеї,
Куди тебе провадить смерть.
Тут дерева і праліси, і гілля.
Послухай шум вітрів у довгому волоссі
ночей одвічних.

Далекий шлях аж до Гвінеї.
Твої батьки тебе нетерпеливо ждуть
У далечі шляху, вони говорять
І ждуть.
Приходить час, коли струмки клекочуть
неначе кістяне намисто.

Це шлях далекий до Гвінеї.
Тобі не приготують світлого прийому
В країні чорній чорної людини.
Під небом димним і пробитим пташим криком,
На закруті ріки там, де кругом її очей
темніють вії деревини в присмерковий час,
Там же на тебе над водою, в тихому селі
І хата предків, і твердий родинний камінь,
де врешті відпічне твоє чоло.

Переклад з французької

Романа О. Климкевича

Жак Румен (Jacques Roumain) — провідна постать молодшого покоління гаїтянських поетів і зразковий представник лірики цієї країни. Народився 1906 р. в Порт о Пренс (столиця Гаїті) і розвинув широку діяльність — лірик, новеліст, критик і антрополог.

Пояснення:

Там-там — бубноподібний інструмент, поширений у Західній Африці й Середній Америці.

Гвінея — надбережна країна в Західній Африці і прабатьківщина переважаючої частини сьгоднішнього населення Гаїті.

Із висловів Шота Руставелі

Ждеш від долі насолоди — то приймай і негоди.

Загартай себе в нещасті — ствердни серцем до часу.

Перемога, щастя, успіх — знайдуть сами, як Бог схоче!

В голові коли ти маєш — себе бідним не вважай!

На Атос дістатися нелегко. Вже хоч би тому, що він лежить на відлюдді, яких 16 годин кораблем з Атен. З Тесальонік ближче, але дорога дуже невидна, — ослом по стрімких стежках. Якщо ви робите свою прогулку індивідуально, ви мусите озброїтися купою паперів — дозволом від міністерства закордонних справ в Атенах (який ви можете отримати тільки через свою амбасаду), поручаючим листом від архієпископа Атен, візою на паспорті, виставленою комісаріатом поліції в Тесальоніках. Якщо ви, врешті, роздобудете ці документи, ви повинні з ними з'явитися в порті Дафні на Атосі, де лоліція затримає ваш паспорт. З Дафні ви мусите податися просто до Каріай, столиці Атосу і там представитись у поліції з двома знімками, щоб урешті одержати дозвіл на побут. Щойно маючи цей папірець, ви можете одержати „демонітіріон“ — право побуту в монастирях, який вам виставлять після заплачення спеціальної такси. Тому, що ваш паспорт затриманий у Дафні, ви мусите вертатися тією самою дорогою, при чому поліція ревідує ваш багаж, чи ви, випадково, не вивозите з Атосу якої старої ікони, книги або чаші. Все це вимагає багато біганини й вичікування на залагодження формальностей, не кажучи про кошти.

Проте є й простіші дороги дістатись на Атос. Туристичні бюро зробили договір з чернечою владою Атосу і zorganizували кілька разів у році одноденні прогульки без ніяких формальностей. Вас просто везуть, показують що треба і відвозять увечері того самого дня. Правда, одного дня — мало, все таки можна багато побачити і за той час.

Докладні оглядини 20-ти атоських монастирів вимагають яких десять днів часу, при чому ви мусите робити нелегкі переїзди з одного до другого по невидних доріжках на ослі, єдиній покищо льокомотії цього півострову. Не розпоряджаючи відповідною кількістю часу, ми скористалися з нагоди оглянути бодай частину чернечої республіки з її найбільш характеристичними творами будівництва і мистецтва, на що, власне, давала змогу коротка туристична прогулька. А втім, історія Атосу і його мистецьких видань нам була до того часу добре відома і це упрощувало справу.

Наш корабель мав відплисти з Пірею, атенського порту, о 12-ій вполудне, щоб ранком добитися до атоської гори. Доходила вже 1., а корабель стояв на місці. Всі пасажири — коло 400 — інтернаціональні туристи і греки-падомники, вже давно повсідали на корабель, між ними зо два десятки жінок. Правда, жінок (як і ослиць) на Атос не пускають, але вони можуть з корабля, який до берега ніде не причалює, оглядати справді прекрасні панорами півострову, довгого на 45 км. Решта жінок, тих що не брали участі в подорожі, ждали під кораблем, помахуючи хусточками та переключаячись з чоловіками. Було нестерпно гаряче, під 40°C. Ми все не відчалювали. Грецький моряк, що стояв при зводженому містку, ліниво поглядав на жіночий народ унизу і, бачучи, що ми зайняті якраз тим самим і знаючи, що ми по-грецьки не розуміємо, приклав оба свої п'ястуки до грудей, потім зробив збільшуючий рух навколо бедер, потому схопив себе одною рукою за горло, а другою почав робити драматичні рухи від шлунка до рота. З цього ми зрозуміли, що його погляд на пасажирів жіночого роду не надто високої міри. Врешті заїхала чорна лімузина, з неї висів невисокий панок з панею і швидко подався нагору. У час, як моряки негайно кинулись витягати якір, панка обступили корабельні офіцери, він їм подав по два пальці і пішов швидко до кабіни на горішньому помості. Це був, як ми довідалися, один із членів грецького уряду, колишній прем'єр.

Наш корабель з тяжкою бідою вибрався з порту. Нам доводилося бачити вже немало портів, але ніякий не здавався такий завантажений, як пірейський. На кораблях лопотіли стяги майже всіх країн світу, включно з советськими, бо два кораблі чорноморської „української“ фльоти, „Бело-

остров“ і „Пабеда“, роблять через Пірей свої рейси до Александрії в Єгипті. Та врешті ми вибрались на море і нас покликали на обід.

Писати історію Атосу тут не місце. На цю тему існує вже досить літератури, включно з найновішими виданнями німецькими, французькими й англійськими. Скажемо тільки коротко, що Атос — чернеча автономна республіка, автентичні історичні дані якої можна знайти в 10 ст. нашої ери, коли була заснована атоська Лавра. Після упадку Царгороду Атос зумів якось полагоджувати свої відносини з турками, які пошанували його святині і мистецькі скарби. З 15 ст. став він важним осередком православ'я з добре зорганізованими теологічними школами. В 19 ст. ним зацікавилися російські царі, які намагалися використати його авторитет у православному світі. Сьогодні Атос — це автономна республіка, підчинена грецькому міністерству закордонних справ. Атоські ченці живуть або спільно при монастирях, або в окремих скитах, вони поділені на п'ять різних категорій, усі підчинені ігуменові даного монастиря.

Те, що нас тягнуло на Атос, це було його мистецтво, його монастирі, повні настінних мальовил і обвішані іконами. Багато дечого з тих скарбів нам довелося побачити, хоч, здебільша, умовно. Монастирські церкви — темні, малюнки почорніли і, фактично, можна було бачити тільки те, на що падало хоч трохи світла, бо ніякої електрики на Атосі немає. На те, щоб дані твори мистецтва можна простудіювати основно, треба привезти з собою цілу світляну машинерію і будувати високі риштування. На щастя, ми маємо вже ряд основних і знаменито ілюстрованих видань про мистецтво Атосу, згадати б тільки „Пам'ятки Атосу“ Габрієля Міллета, видані в Парижі в 1927 р. з 264 дуже добрими репродукціями; „Мистецтво атоських монастирів“ Гайнріха Брокгавза (Ляйпціг, 1942); „Стінні малюнки атоських монастирів“ Фріца Фіхтнера, Берлін, 1931. Тут треба згадати і добру працю Н. П. Кондакова „Пам'ятки християнського мистецтва на Атосі“, СПб, 1902. Знаючи ці праці, легше зорієнтуватися навіть при побіжному перегляді атоського мистецтва. Атоські пам'ятки викликували в нас особливий інтерес ще й тим, що українські мистецтвознавці нераз покликувались на згоданий зв'язок української ікони з атоською. З баченого нами годі виробити собі на цю справу якийсь певний погляд, він радше негативний. Атоські фрески — переважно від 16 стол., отже найменше 400—500 років молодші за фрески київські софійські й михайлівські, а фресок 16-го і дальших століть на Україні немає, щоб могли робити якісь порівняння. Також фрески українських майстрів 15 ст. на землях Польщі (Краків, Люблин, Сандомир) старіші за атоські. Що ж до ікони, то атоська ікона була під сильним критським впливом, переважно мальована темними барвами на золотому тлі, нічим не нагадує радісної кольористики української ікони. Коли б уже говорити про якийсь зв'язок, то, можливо, слід би його шукати між атоською фрескою і українською іконою, де кидається увічі певна подібна схематизація форм і притишеність барвних гам. Але це справа, що вимагає ще окремого досліду.

Та ми повертаємось до нашої виправи. Ще вранці, із сходом сонця, можна було спостерігати незвичайний краєвид. Просто з моря виринала понад 2000 метрів висока гора, вона синіла, потому заливалася фіолетом, потому рожевіла. Сонце було праворуч, і ми, підпливши до гори, скрутили ліворуч, паралельно із західним берегом півострову. У ранішньому сонці виразно було видко невеличкі хатинки, причіплені мов ластів'ячі гнізда, на спадах гори, над головокружними проваллями. Це були скити ченців-самітників. Над берегами моря розкинулись розлогі монастирські забудовання і перший, до якого ми підплили, був монастир Дохіярію. Ще перед тим ми домовились із кількома пасажирами, що ми не будемо дотримуватися нормального курсу прогульки, а, найнявши моторогового човна, спробуємо на власну руку оглянути сами, що зможемо. Про цей наш плян знав капітан

корабля і він попередив нас, що ждатиме нас перед Лаврою о 6-ій по полудні і що відпливе без нас, якщо нас не буде видно.

Корабель закинув якора досить далеко від берега і ми пересілись на один із рибальських моторових човнів, що поніс нас по розбурханих хвилях до монастиря. Ми були в ньому з годину, якраз досить на те, щоб побачити те, що можна було в темряві доглянути і сфотографувати. Прегарна церква, закладена в 10-му стол., з фресками 1568 р., уся обвішана іконами, почорнілими, невідчищеними, серед яких можна буде відкрити ще не один скарб. У головній копулі монументальних розмірів Христос-Пантократор. Інтелігентні ченці, можна розмовитись кількома мовами, радо показують усе і не роблять труднощів при фотографуванні. Оглянувши ще монастирські забудовання і бібліотеку з її старими рукописами, ми всіли на наш човен і погнали до монастиря св. Пантелеймона.

Оглядини цього монастиря були, фактично, втратою часу. Ніякої старовини, ні хоч би новіших вартих уваги творів мистецтва він не має. Закладений 1830 р. коштом російських царів, у роки до I. світової війни мав він до півтори тисячі ченців. Сьогодні залишилось зо три десятки понад 70-річних старців, що доживають свого віку серед величезних забудовань, пристосованих для прийняття тисяч паломників. Колосальні готелі, магазини, чернечі келії — стоять пустою. Церква, горішня і долішня, вивіновані коштом мільйонів золотих рублів, дослівно капають золотом, емаллю, мозаїкою, але робили це все мистці петербурзької і московської академії мистецтва, робили незугарно, сказати б — соцреалістично. Велика, як театральна зала, їдальня має жахливі малюнки олійною фарбою, що вже облітає із стін, малюнки теж релігійного соцреалізму. Ікони в церкві, мальовані олійними фарбами на бітумовому (смоляному) підкладі, зовсім розтопились від гарячі і поспливали плямами, обличчя — як обличчя прокажених.

Катакомбною мертвеччиною віяло від усього монастиря, колишньої остой московського цареправослав'я. В монастирському музеї на почесному місці портрети царів Олександра і Миколая та фото монастирських архимандритів, обвішаних, крім панагій, багатьома царськими орденами. Зовсім несподівано спостерігаємо фотопортрет Шевченка, очевидно, залишив його хтось із численних українських паломників на Атос, бо ж транспорту сюди йшли з чорноморських українських портів. А й між ченцями мусіли бути теж українці.

Мої співтовариші, німці й американці, яких усе дуже захоплювало (подумати: такого великого дзвону, як тут у дзвіниці, вони ніколи не бачили, оце „Раша“!) не дуже поспішали і довелося тягти їх за рукави. Вже при виході наш погляд упав на невеличку карточку, почіплену на дверях каплиці:

„Отци и братія! Кто взял икону Божіей Матери съ аналоя на хорахъ „Отрада и утѣшеніе“? Да не причаститься!

Игуменъ священноархимандритъ Іустинъ“.

Очевидно, якийсь з братчиків зорганізував собі побічний дохід на американські папіроси і міняв за них монастирське добро. Коли ми так заглиблювалися в текст цієї цидулки, надійшов може 30-річний парень у чернечій рясі, добре відгодований. Щоб швидше йти, він трохи підніс рясу, притримуючи її рукою на череві, з-під ряси визирали босі ноги в черевиках і зовсім цивільні бронзової барви штани. Він злісно кинув на нас оком і швидко подався до групи робітників, яка направляла хідник, і почав їх за щось лаяти.

З чого може сьогодні жити такий монастир, коли, фактично, ніяких паломників немає, а для принагідних туристів не зорганізовано там хоч би продажу якихось пам'яток, — крім примітивних дерев'яних хрестиків і ще примітивніших кількох релігійних брошурок, виданих у Москві ще до I. світової

війни („Цїна 3 к.“)? Їх продає при вході до монастиря монастирський послухник-грек, розклавши свій крам просто на дорозі. Збоку — криничка, з прив'язаною ланцюжком заржавленою пушкою від консерв. А між туристами є й люди заможні, які радо купили б якісь справді мистецькі пам'ятки. Тільки ж їх ніхто не продукує, тож і не диво, що туристи організують собі такі пам'ятки „збоку“.

Ми знову всіли в моторівку і подалися до монастиря св. Діонізія. Розташований на виступі гори, він висить на скелі, що прямовисно спадає в море. Доріжка веде круто вгору, але вигадливі греки передають собі різні речі з порту вгору за допомогою кошика, машинерія нагадує дечим пересувні шнури для білля. У невеличкій пристані нас уже ждала мала несподіванка. Наш пасажир, екс-міністер, мабуть оминувши російський монастир, прибув сюди іншим човном швидше за нас. Можна було обсервувати оригінальну сцену прийняття: до екс-міністра тягнули осла, кульбака якого була накрита вовняним, яскраво-червоної барви, килимком. Якийсь із ченців прибіг саме, тягнучи з собою подовгасту білу подушку, килимок стягнуто і підстелено подушкою. Щойно тоді наш екс-міністер викараскався на ослика і ціла кавалькада в супроводі ченців рушила вгору. Ми мусіли йти позаду, бо годі було її оминати. В час, як на місці, в монастирі, почалися офіційні промови, ми кинулись розглядати церкву, всю покриту фресками 16 в. й обвішану іконами. Ми наставили фотоапарати, але ченці заворушилися, один із них, французькою мовою, попрохав не фотографувати без дозволу архимандрита. А тут до архимандрита і підступити годі, його й екс-міністра обступила тісною лавою група пасажирів-греків, екс-міністра посаджено на єпископське крісло і архимандрит, погладжуючи білу бороду, почав до нього довгу промову, з якої ми нічогосько не розуміли. Була нестерпна горяч і екс-міністер на престолі, в синій спортовій сорочці поверх штанів і білих черевиках, вахлював себе нервово солом'яним капелюхом, певно ждучи, аж прийде і на нього черга говорити. За той час ми оглянули справді прегарну збірку ювелірних виробів-хрестів, чаш, реліквіярів у формі цілих візантійських церков тощо, — речі, що їх монастир витяг із своїх сховків саме з нагоди несподіваного прибуття високого гостя з Атен. Зокрема, з огляду на нормальне освітлення, можна було добре розглянути фрески у відкритій галерії на монастирським подвір'ї. Вони зображують сцени з Апокаліпси, з елементом надреалістичної фантастики, що хай сховається сам Сальватор Далі!

Коли врешті з церкви роздалися звуки чернечого хору, а на подвір'ї спостерегли ми метушно братчиків, що бігали з тацями, чарками і тарілками горіхів, халви та інших солодошів, наша група постановила не ждати, а гнати далі, до Лаври, бо часу було вже небагато.

Моні Лаврас розташована на узбіччі гори Атос, на самому кінці півострова, але з другого його, східного боку. Ми мусіли об'їхати цілу гору півколом і вже добігала 4-та, коли ми добились до Лаври. Це, впевняють, найкращий з атоських монастирів. Збудований він десь у 10 в. в формі фортеці, високо над морем. Нагору треба йти через кілька брам. Церква імпує своїми масивними мурами й луками, що підтримують велику копулу (1004 року), тут будівничий застосував досвід старих базилік з копулами. Розглянувши фрески Теофана в стилі критської школи, ми довше спинилися коло прегарної криниці-фонтани, багато оздобленої різьбами й мальовилами. Зовсім покритий фресками рефектар, фрески (1512 р.) одні з найкращих на Атосі, цілі масивні сцени Страшного Суду, Нікейського Собору, з життя Богородиці, св. Йоана й ін.

Нашу біганину по монастирських закамарках перервав один із рибалок з нашого човна, нагадавши, що час вертатися. Справді, глянувши на море, ми побачили, як наш корабель уже обпливав гору і стояв на рейді, ждучи на нас. Ті з туристів, які залишилися із групою греків коло екс-міністра, вже й не

пробували подаватись до Лаври. Ми швидко збігли вниз і всіли в наш човен, яким хвилі моря кидали не на жарт об причальний поміст.

Отак то ми впродовж одного дня оглянули кілька монастирів Атосу. На інші, Ватопедію, Айос, Павльос, Хіляндарію, Ставронікіту — щоб згадати лиш ті, які мають цінні мальовила або мозаїки (Ватопед) не було вже часу. Довші й краще zorganizовані відвідини треба було відкласти на інший час. Уявляємо собі, як це гарно й корисно було б, коли б такі відвідини, впродовж одного-двох тижнів, зробив турт наших мистців. Це була б справді творча виправа, з одного боку, для пізнання мистецьких пам'яток, з другого — щоб побачити й пережити справді маестатичну природу півострову. Атос, як центр релігійний і мистецький (одне з другим пов'язане нерозривно) — уже в минулому, на всьому лежить пил старовини і несучасности, що інтригує людину модерної доби, власне, своїм відривом від життєвих проблем, від гарячкового темпу нашого життя. Незалежно від того, як ми сьогодні будемо на Атос дивитися — як на оазу миру й молитви, чи — втечі від життя, він має в минулому величезний релігійно-культурний доробок, багатьома нитками зв'язаний і з Україною, — згадати б хоча Івана Вишенського. Атос, підкреслюємо, це навіть не музей, у якому виставлено твори минулого, а все ще монастир у дії, що відбувається в містичному оточенні свічок і їх відблиску на золоті ікон та теплих барвах настінних мальовил. І це містичне оточення залишається найсильнішим враженням ще довго після того, як ви покинете цю незвичайну гору.

Д-р А. Княжинський / **Творчий шлях Л. Українки**

ЗА СВІТОГЛЯД

Вже з цього короткого огляду життя Лесі Українки можна познаноюмитися з основами її світовідчужання й життєвої постави, що так різко відрізняли її від тодішнього українського довкілля. Сприймаючи життя не як сутолоку річей, випадкових подій, особистих конфліктів між фізично живими людьми, — але добачуючи в ньому глибокий внутрішній сенс, Леся виконала впродовж короткого фізично-страдницького життя велике духове зусилля в напрямі повної розбудови свого світогляду. Наділена з природи глибокою емоціональністю, отже схильністю переживати з великою напругою всі душевні процеси, мала Леся ще й одну, виразно активно визначену, **якісну** прикмету: підсвідомо відчувала **органічну сполуку** з власною нацією. З цього підсвідомого почуття випливала з'ясована в попередньому розділі **любов до рідного краю й до рідного народу**; з цього почуття випливав і її глибокий **ідеалізм**. Треба пам'ятати, що цей ідеалізм Лесі, який різко різнив її з тодішнім українським і неукраїнським довкіллям, у Лесиній душі глибоко закорінений як зов крові української раси, як основа й рушійна сила духа української нації. Ця саме риса, в основі вже заактивізована (отже не приспана, як у душах членів сучасної їй української генерації) вимагала повної змістової (якісної) розбудови*). Леся **мусіла** під впливом внутрішнього гону піти

*) Інші члени тієї генерації української нації, що відповідали Лесі глибинністю переживання душевних процесів, але не мали тієї другої, якісної прикмети, отже ті, що в їх душі ця якість була в стані повного приспання,

на розбудову якості, інакше казавши, змісту свого світогляду; мусіла визначити ідеал тієї якості. Конкретно, Леся мусіла відповісти на питання:

Що є нація?

Яка є українська нація?

Яке становище в ній живої генерації й фізично-живої одиниці?

Тому й загарливо здобувала вона відомості, обсервувала й аналізувала сучасне життя, шукала його сенсу. На цій дорозі зустрічала вона майже непоборні на свій час труднощі. Обсерваційний матеріял не давав Лесі спромоги відповісти на ці питання; сучасна їй генерація — це була та сіра отара, серед якої нестерпно важко було жити Лесі. Тільки додумувалася вона трагедії душ членів тієї отари:

. . . ми раби, немає гірших в світі!
Феллаги, парії щасливіші від нас,
Бо в них і розум, і думки сповиті,
А в нас вогонь Титана ще не згас.

Ми паралітики з блискучими очима,
Великі духом, силою малі,
Орлині крила чуем за плечима,
Самі ж кайданами прикуті до землі . . .

Народ наш, мов дитя сліпее зроду,
Ніколи світла-сонця не видав,
За ворогів іде в огонь і в воду,
Катам своїх володарів оддав.

Одвага наша — меч политий кров'ю,
Бряжчить у піхвах, ржа його взяла . . .

Цей „вогонь Титана“, що зумовляв саме велич духа нації і що його існування додумувалася Леся, міг стати вихідною точкою дальшого розшуку Лесі — та не судилося їй так легко добути правду. Причина цього в Лесиній типово матеріялістичній лектурі, яку їй щедрою рукою давав Драгоманов. Ця лектура, що накидала Лесі типово матеріялістичний світогляд, намагалася ще зруйнувати в самій суті почуття сенсу історії українського народу, що його підсвідомо відчувала Леся; історію зведено саме тільки до суми фактів, а з діячів її зривано запопадливо весь блиск.

Проти цього злочинного викривлювання історії, проти змісту тієї лектури, проти матеріялістичного світогляду довіклля бунтувалася Лесина душа.

Зміст підсвідомості казав їй шукати сенсу історії вже тоді, коли 16-літнім підлітком побувала на дніпровому лимані. Цей часто повторний в історії України лиман завертає думку Лесі в минуле, і вона пробує дати синтезу історії України:

переняли зовсім чужу для духа української нації якість, виживалися в чужому матеріялістичному світовідчужанні, сходили на манівці, вели фактичну боротьбу з власною нацією, спинювали, а то й завертали її розвиток і зріст. Типовим представником тієї групи був саме М. Драгоманов.

Славо, наша згубо! Славо, наша мати . . .
Крив'ю обкипіла вся наша давнина.
Крив'ю затопила долю Україна . . .

Б'ючку історії відкриває Леся навіть у квітці, що виросла біля лиману:

Квітка тая може виросла з якого
Козацького серця, широго, палкого.
Чи гадав той козаченько, йдучи на чужину,
Що вернеться з його серця квітка на Україну.

Це ранній її твір, згодом Леся — за малими виїнятками — закинула українську тематику, чим відчужила від себе навіть деяких українців (Хоткевич), які не добачали скомплікованих причин її т. зв. „екзотики“*)

У першому розділі старався я вияснити причини цього жахливого занепаду духової керми тодішнього українства на Придніпрянщині — занепаду, що довів життя нації до мертвої точки, заглушуючи голос її духа. Цю добу назвала Леся „**часами глухонімими**“. Та рівночасно, конфронтуючи з ними зміст і напругу своїх душевних переживань, вона впевнено заявляла, що ці „**часи глухонімії не заглушать дзвінких думок!**“

З порядку годилося б накреслити лінію розвитку цих „дзвінких думок“ Лесі від початку її творчості, з відомим песимістичним „*Contra spem spero*“, до величного й ясного акорду її „Триптиху“. Та передтим, заки перейти до цього, варто ще звернути увагу на вихідну точку цієї лінії дзвінких Лесиних думок. Є нею бунт проти того жахливого стану, в якому знайшлася Україна, втративши свою незалежність, — бунт попереджений **обсервацією** того стану, напр.:

Ти в руїнах тепера, єдиний наш храм,
Вороги найсвятіше сплямили,
На Твоім олтарі неправдивим богам
Чужоземці вогонь запалили . . .

Після такого ствердження зараз наступає бунт:

Що Господь сам обрав за святиню собі,
Те до віку святинею буде! . .

Або:

Ой, де ж бо ти, воле, ти зоре таємна?
Чому ти не зійдеш на землю із неба?
Осяяти землю безщасною треба!
Ти бачиш, як **все в нас покрила ніч темна?**
Ти чуєш, як **правду неправда скрізь бере?**
Ой, горе!

*) Назва „екзотика“ на означення позаукраїнської тематики творчості Лесі є хибна, бо, коли етимологічно вона була б виправдана (грецьке слово: екзо = поза, звідтіля: екзотика = те що поза мною, чужинне), треба тямити, що в літературі цю назву надаємо тим творам, що їх метою (психологічною генезою) є дати читачеві саме те чужинне. Психологічна ж генеза творів Лесі зовсім інша, через те на означення цих творів Лесі буду вживати назви: твори з позаукраїнською тематикою.

... Брати мої вбогі закуті в кайдани!
Палають страшні, незагойні рани
На лоні у тебе, моя Україно!
Кормигу тяжку хто розбить pomoже?
Ой, Боже!

Коли ж ще минеться? Чи згинем без долі?
... Навіщо родитись і жити в могилі?
Як маємо жити в ганебній неволі,
Хай смертна темнота нам очі застеле!
Ой, леле!

В тексті цього вірша вже скрізь розсіяні вияви бунту, який зводиться одначе до песимістичної постанови: згинути! Цей бунт виявиться теж у безвиглядному присуді:

Прокляття рукам, що спадають без сили!..

або (в іншому вірші):

Будь проклята кров ледача
Не за чесний стяг пролита!..

Подібних прикладів обсервації й рівночасного бунту, з приводу жахливого стану нації, можна було б із Лесиних творів цитувати дуже багато (безпосередніх з лірики й алегоричних — із драм), та обмежимо до наведених місць.

Бунт Лесиної душі проти цього стану нації, що його бачить тільки вона та не добачають Лесині сучасники, виявиться в її творчості в різному виді, та ні в одному разі її не заспокоїть.

Не заспокоїть Лесі тверда, але песимістична постанова:

... крізь сльози сміятись,
Без надії таки сподіватись...
Серед лиха співати пісні,

не заспокоїть її розпучлива погроза (Богові*), де песимізм межує вже з найглибшим одчаєм:

Встане Ізраїль, борець проти Бога,
І манівцями піде.
Ніч безпросвітна в пустині заступить,
Зійдуться в ній знову Дух та Ізраїль,
Знов буде бій, тільки бій вже останній,
Не на життя, а на смерть,
Не за обітницю бій, не за щастя, —
Розпачу й помсти страшне бойовисько,
Зради й зневір'я страшний поєдинок,
Вихід один з цього «смерть»!
Та як загине на віки Ізраїль

*) Цитовані нижче слова (з вірша „Ізраель в Єгипті“) писані в другій половині 1904 року, коли болючий бунт у Лесиній душі здобуває найвищий ступінь напруги; безпосередньо ж після цього ступня приходиться боротьба з „духом“ революції з 1905 р., й у висліді тієї боротьби — як поважний її здобуток — ствердження дійсності духа нації. Це вже перший крок до правди „Триптиху“.

В дикій пустині, у тьмі безпросвітній, —
Згине з ним віра в святі заповіти,
З ним сам Єгова умре! . .

Щоб заспокоїтися, знайти рятунок на біль непевности, Леся **мусіла** відповісти собі докладно на три наведені вгорі питання про суть нації. Без цієї відповіді вона могла вирішувати тільки питання про долю одиниць, відірваних від нації. Про націю, її живі генерації (нарід) і живі в нації одиниці могла без помилки говорити тільки тоді, коли б знала націю. Та наразі цього знання вона не здобула, тому від душевної муки й трагічного бунту не рятували її навіть бадьорі ствердження:

. . . Вже очі ті, що так були привикли
Спускати погляд, тихі сльози лити,
Тепер метають іскри, блискавиці,
. . . руки ті, неучені до зброї,
Що досі так довірливо одкриті
Шукали тільки дружньої руки,
Тепера зводяться під судороги злости.
. . . Уста, що солодко співали й вимовляли
Солодкі речі або тихі жалі,
Тепер шиплять від лютої і голос
Спотворився, наче свист гадючий . . .

Виправданням **конечности** такого бажаного Лесею стану, коли її земляки зрозуміють конструктивну вартість двох діаметрально протилежних почувань: любови й ненависти — рівночасно! — не могли бути самі помічення народження тих, що їх очі „тепер метають блискавиці“ і т. д. Тому пробувала рятувати себе Леся таким, так би мовити, логічним ланцюгом консеквенцій:

Нехай палає, не дає спокою,
Поки душа терпіти силу має.
Коли ж не стане сили, коли туга
Вразить украй те серденько зомліле,
Тоді **душа повстане** недолуга.
Її розбудить серденько зболіле.
Як же повстане — **їй не буде впину,**
Заснути знов, як перш, вона не зможе.
Вона **боротись буде до загину:**
Або загине, або перемає.
Або погибель, або перемога,
Ці дві дороги перед нами стане . . .

З цього Леся пробує добути висновок:

Дарма! повстанем, бо душа повстане!

Рятується Леся позірно бадьорим, природним ствердженням:

. . . ніч була по днів,
А день по ночі . . .
Як довга ніч, то й день же буде довгий
. . . вічний день! . .

Перед світом буває найтемніше
А темряви, як ця, ще не бувало!
... Я бачу день... хороший, дуже славний!..

Це логічне ствердження й кінцева візія нагадують Шевченкове: „Встане Україна!..“, або Франкове: „Та прийде час...“, але — яка між ними різниця! Коли в Шевченка або Франка цитовані слова є впливом віри в **абсолютну правду**, в Лесі це ствердження не безпосередньо власне, тільки введене у візію хлопчини, одного з персонажів поеми „Полярна ніч“, хлопчину ж оточують люди, що зовсім не вірять у логіку малого ентузіяста, навпаки, гасять його жар холодом противних своїх спостережень. Та й назагал, усі щопиш цитовані слова Лесі могли набрати вартости абсолютної правди щопиш тоді, коли вона здобуде основу тієї правди, її надряд: націю. Коли ж згодом ці слова Лесі стали для неї (і для нас) абсолютною правдою, то тільки тому, що тією правдою стала сама нація. Наразі ж Леся мусіла ці бадьорі слова кінчати болючим питанням:

... Чом же свого Єремії не має
Наша зруйнована воля?
... Пекло страшне горить в нашій краю, —
Чом же в нас Данта немає?

Опинившись знову в безвихідному положенні, Леся знайшла опору в Богові*), який мав стати запорукою воскресення й сили нації: В цьому висказі одначе порядок причин і наслідків схиблений під впливом матеріалістичного розуміння нації: ствердження вічності Бога викликає ствердження вічності одиниці, це знову мало б стати запорукою вічності нації, — отже у висліді: нація була б сумою одиниць, дарма, що вагу покладено вже не на фізичне тривання, але на духовий момент. (Ці три члени мусіли б мати інший порядок: Бог — нація — одиниця, та до такого ідеалістичного розуміння дійде Леся щойно у „Триптиху“). Саме через те недобачення перейде Леся ще глибоку духову боротьбу в 1905 р., в добу революції, що в ній дійовим підметом виступить не нація, але бойовий авангард матеріалізму — соціалізм.

Та проте Леся вже ступає на твердий шлях думки, відкривши первопричину сили й вічності нації. Тому не лякається „руїн единого храму“, бо

Що Господь Сам обрав за святиню собі,
Те довіку святинею буде!..

Однак доквілля — ця „сіра отара“, про яку основніше сказано в попередньому розділі, не скріплює віри Лесі в конечність інгеренції Бога, як найвищої абсолютної правди, в діло регуляції долі нації.

*) Деякі коментатори чи пак критики Лесі поширили неправдиву вістку про її атеїзм; вони говорять про раціоналістичне виховання Лесі, про те, що замість віри в Бога дали їй батьки любов до природи й народу і т. д., про те, що під впливами Драгоманова Леся стала здецидованою атеїсткою. В цій версії правдою є одне: Драгоманов працював над тим, щоб Леся стала матеріалісткою. Не можна теж покищо заперечити версії про те, наче б батьки дали їй раціоналістичне виховання. Та все ж треба з цілою рішучістю відкрити погляд про Лесин атеїзм.

Та конфронтація дрібної й марної дійсності з величною правдою — Богом, не доведе вже Лесі до негації тієї другої і, у висліді, до сумніву в цю найвищу абсолютну правду. Свою духову **самотність** серед сірої товпи егоїстичних матеріалістів виправдає справедливо Леся своєю **завчасною** появою серед тієї товпи; їй самій доведеться — сказати словами Франка — „простувать духові шлях“. Тому то пророчиця Тірца („На руїнах“) може спокійно, хоч і з болем, відійти від народу в пустиню, де

Дух Божий знайде Сам мене в пустині,
А вам ще довгий шлях лежить до нього...

Ця конечна духова сепарація з народом викличе геніяльне ствердження:

**Той, хто не вірить у дива Господні,
Не вартий бачить їх!**

а звідси вже зовсім консеквентно випливає **конечність віри**, бо в ній же тільки джерело сили. Тепер уже знищення дефетизму буде „*conditio sine qua non*“ поступу нації:

...Поки не згине
**Останній з вас, отруєних зневір'ям,
Не ввійде мій народ в обітовану землю!..**

Це вже безпосередньо перед шпилем — оте ствердження іраціональності існування, сили й поступу нації, та загублене попереду звено ланцюга причин і наслідків здержить Лесю перед осягом мети думки. Одначе уже тепер може Леся встановити ряд законів, покласти основи під карний кодекс нації, які обороняли б націю перед упадком та й зумовлювали б її поступ.

Серед цих законів замітні дві групи: одні мають вічну незмінну вартість для цілої нації, або певних гуртів, другі скеровані тільки до сучасного Лесі покоління. Єднає ці закони бажання зберегти динаміку життя нації й високу його змістову вартість. Отже однаково важний є загальний закон:

**Сором хилитися,
Долі коритися, —**

однаково важний закон **витривалости** в зусиллях (Роберт Брюс що-лиш за сьомим разом визволяє батьківщину) — однаково важний закон **любви батьківщини й безоглядної саможертви для неї**; Леся не раз цитує слова євангелиста:

Не має більшої любови, як той,
Хто душу поклада за друзів.

З безоглядного імперативу любови батьківщини, цього закону, що говорив про якість збірного почування, впливають (саме з цього якісного характеру закону) дальші консеквенції. Треба на цьому місці виразно вяснити першу консеквенцію любови — **ненависть. Батьківщина, нація** — це для Лесі **абсолютні правди-ідеї**, через що любов цих правд мусить бути беззастережна, догматична, абсолютна. Тим

самим протилежна вартість, отже те все, що бажає знищити ці правди — мусить викликувати до себе **ненависть**. Не йде тут про ненависть до людей, якщо вони не є представниками цієї брехні, що протривить правді, якщо вони є для Лесі тільки людськими одиницями, що мають свої особисті цілі. Правда є рівночасно добром — брехня злом; брехня та зло, це ті предмети ненависти; хто правдиво любить це добро і правду, цей мусить ненавидіти брехню та зло:

... тільки той ненависти не знає,
хто цілий вік нікого не любив.

Для того одержима Мірям, що бачить в особі Христа абсолютну правду, мусить ненавидіти всіх тих, що негують Його, а навіть тих, що любов до Месії унормували так, як любов до якоїбудь зустрічної людини.

Така безоглядна любов, що не знає можливостей компромісу, дає силу гуртові; тим сильна була дружина Роберта Брюса, бо:

У цілого війська девіз був **один**:
„За волю, за рідну країну!“

Для того трагічно кінчає Самсон, що розділив свою велику любов на народ і Далілу.

Коли діє така любов без упину то й сила нації не переривається,

Лагідність голубина, погляд ясний,
Патриція спокій — не личить нам,
Що вдіє раб принижений, нещасний,
Як буде проповідь читать своїм панам?..

Тому й думає Леся що історія українського народу не була б така нещасна, коли б діяла ця сильна любов, яка конечно веде за собою ненависть

... Може б не було життя таке нещасне,
Якби вогонь ненависти не гас...

Так вирішене поняття любови, як консеквенції абсолютної правди, викликало дальший закон, що його вже розв'язала Леся в лінії типово українського лицарського почуття — в постулаті чести; цей закон, як і всі попередні, безоглядний, бо він є частиною абсолютної правди:

... впала **ганьба** і на наші руки,
Що не знялись **життя** нам **одібрати** —
Нам, подоланим, а знялись робити
На ворогів. Проказою **неслави**
Покрилося дівчат сіонських тіло,
Бо **не втопилися вони** в Евфраті,
А бавити пішли синів розпусти
І годувати плід свого безчестя.
І нечесть поняла мої уста,
Бо з голоду **уста** ці **не замовкли**,
А промовляли **мовою чужою**
На тих, від богів **проклятих** майданах.
Терпіть кайдани, то невітський сором,
Забуть їх, не розбивши, гіркий стид.

Альтернатива: слава — ганьба: третьої можливості не знає Леся. Це питання ганьби й слави розв'язала згодом Леся в найбільш категоричний спосіб в „Оргії“ — драмі, що її писала тоді, як стала на вершині своїх думок, коли поборолася всі сумніви.

Мимоходом згадати треба про ті закони, що їх встановляла Леся для своїх сучасників, — закони, — що мали забезпечити безперервність життя, руху, динаміки нації. Ті закони — це постулат безустанної праці для народу й нації:

Не знайдем шляху на Єрусалим,
Шукаймо ж, браття, до святині шляху . . .
А поки знайдем, за життя берімось . . .
Нехай не буде приказки між людьми:
„Заснув Господь Ізраеля на небі“.

Від обов'язку праці для нації не звільняє живої генерації й живих одиниць навіть хибне розуміння нації; однаково ж у цьому, як і в усіх законах, немає моменту, що облегшував би вину.

Немає одначе такого ідеального стану, в якому всі члени народу зберігали б усі основні й вислідні закони кодексу нації та в гармонійній, безупинній праці активізували б можливості розвитку нації; треба духових провідників, які найглибше відчували б ці можливості, притаяні в духу нації, та які — супроти цього — стояли б завжди на сторожі поступу нації й законності життя її генерацій (народу). Цю величну роллю визначила Леся Українка поетам.

Тема ролі та призначення поетів — це одна з найглибше й наосновніше оброблених і вирішених проблем в творчості Лесі. За малими відхиленнями („У пущі“, „Лісова пісня“ — головню ж „Давня казка“) вислід міркувань Лесі на ту тему один:

. . . не поет, хто забуває
Про тяжкі народні рани! . .

Її ідеал, — це той „поет під час облоги“ (1896), що тоді, коли в місті життя пливе давнім ладом, розміреним на особисті радощі й болі, тільки частина мешканців міста його оборонці, та й вони звичайніські люди, — не спить ні вніч, ні вдень, сміливо ходить по мурах, гартує слова, як гострі стріли, й не дає заснути оборонцям. Вийшовши від сучасного собі духового смаку потів генетично

*) Драма „У пущі“ належить до групи творів, що їх назвав я „даниною добі“, в ній розглядає Леся проблему становища поета (універсальний мистець Річард, це саме поет) — у громаді. Громада може зайняти до поета різне становище: вона або зневолюватиме його бути окличником її ідеалів (не ідеї — як абсолютної правди!), або знехтує його хист, поставить його поза скобки життя, бо сама розбита на атоми. Таке становище до поетів і поезії займало справді матеріялістичне докільля Лесі, те докільля, що або розв'язувало життя в механізмі соціалізму, або індивідуалізму капіталізму. Оборонюючи становище поезії в обох цих випадках, Леся обстоювала свободу поетів і їх поважне місце в громаді. Підхід до проблеми типово індивідуалістичний, коли б не друга вимога, бо хоч Леся не заторкує тут становища поета-провідника духового життя громади, то з цією вимогою не стоїть ніяк у розрізі. А втім, і тут є, хоч дуже малий, відгомін її, згаданої в тесті, концепції. Промовчання цього моменту мабуть і було причиною того явища, що драму цю почала Леся писати в 1898 р. — а покінчила шойно в 1907; видно з цього, що до викінчення драми Леся забиралася з трудом.

вияснила це питання Леся в довшій поемі п. н. „Місячна легенда“: співець збирає лаври, та бажаних сліз ув очах слухачів не бачить, навпаки, його пісня набридла людям і він, зневірившись у світі забажав:

... свої жалі
Вповідати щирій людині.
Та люди тих розмов не приймали...
Одні позіхали, байдуже мовчали,
А другі тікали від нього.

Переживши глибоко трагічне розчарування поет замкнувся в самотині. Та раз зустрів лірника, а побіч нього гурт людей:

Їм лірник співав про колишню неволю,
Даремщину-панщину злюю
Про тую нещасну підданську долю,
Про панську сваволю лихую.
А ліра голосить, квилить жалібниця;
„Сирітки“ співець починає...

І тут, — знечев'я побачив поет сльози, зразу в очах сиротини, а далі й гурту молодиць. Коли ж заспівав лірник про правду, покоїлися сльози з очей усіх слухачів, заплакав і сам лірник. Поет схвилюваний пішов у ліс...

Не сходили з мислі йому тії гуки,
... Були в них якісь недоспівані муки,
Якісь недомовлені жалі...

І вирішив поет „домовити цю гіркую тугу“. Він згадав „матусині співи“ і — заспівав сам...

Відколи на світі пісні гомоніли,
Такої не чуто ніколи.
Все стихло, а вільні гуки летіли
Далеко за гори, за доли...

Здобувши між людьми признання та славу, визначив поет свою майбутню дорогу: виплеканий тепер „новий скарб“

Я вам, браття, тепер віддаю,
Вам і рідному,любому краю...

Тепер він певен, що

... хто пісні слушної
Вислухати від мене прийде,
Не забуде він пісні дивної,
Вона в серце йому западе...

А він сам?

Як умру я, імення слаутне
Хутко з пам'яті зникає усім,
але пісня його буде „між людьми бриніти“...

Я загину, та довго між вами
Гомонітиме пісня сумна.

Я вмисне навів цю пісню у змісті й вийнятках з тексту, щоб звернути увагу на **новий здобуток**: постулят українському поетові: домовити народню пісню! Кінець пісні — це зовсім не трагедія поета. Ні! Це запорука справжньої вічності поета, — не в пам'яті померлого — але його самого, живого, бо ж душа його житиме в організмі нації як жива клітина цього організму! В лінії українського іdealізму, що в славі розв'язує секрет вічності людини, вирішила Леся Українка величне призначення поета.

Розуміючи важке положення поета в „часах глухонімих“ Леся вимагала від нього геройської витривалості. На узгір'ї Ай-Петрі побачила вона дивну квітку. —

Камінь пробила вона, той камінь, що все переміг,
Що здавив і могутні дуби
І терни непокірні.
Квітку ту вчені зовуть Saxifraga,
Нам же, поетам, годиться назвати її „ломикамінь“ —
І шанувати її більше від пишного лавру.

Закінчуючи цю частину наших міркувань про Лесину творчість, зверну увагу на ще один важний здобуток, один крок вперед на ясне, блискуче верхів'я викінченого світогляду. Вже вище бачили ми, як вирішила Леся секрет вічності поета: він як фізично-жива одиниця мав розплистися в масі народу, та самому народові мав дати спромогу поступити наперед; дав йому ідею. Та при тому — він, як духовна одиниця, не тільки, що не заснув, але забезпечив собі повновартісне місце в цілості нації. Це те саме явище, що в приміненні до уладових форм виявиться в повновартісному становищі одиниці у власній державі.

А всяк шотландець вільний пан своєї батьківщини.

(Закінчення буде)

Д-р Я. Хмілевський / **Про назву „Галич“**

Досліджуючи поземелля княжого Галича й околиці, часто доводилось стрічати проблеми, зв'язані з назвознавством. Тому одначе, що головним завданням було досліджування поземелля та виготовлення мап, ономастичними проблемами можна було цікавитися тільки доривочно. Все таки назви піль, рік та інших об'єктів удалося дефінітивно розшифрувати, хоч багато дечого залишилося невиясненим або лиш частинно розгаданим.

Покійний радник Лев Чачковський, з яким я тоді разом працював (1927—1932), маючи більше часу, старався розв'язувати ці питання окремо. Його замітки, деякі рисунки, а також ономастичні міркування були передані до НТШ на руки д-ра Пастернака та проф. М. Кордуби (Варшава).

Щодо походження назви „Галич“, то в часі наших дослідів ми задовільнялися тим, що назва походить, мабуть, від птахи „галки“. Для потвердження

того згоди ми мали герб міста Галича, який у ті часи був ще в ужитку, а саме: чорна галка з розпростертими крилами на срібному (білому) полі.

В 1944 р. появилася в „Студентському Прапорі“ (1) стаття д-ра Я. Пастернака п. з. „Звідкіля назва Галич“. Услід за нею появилася того ж року і того ж автора велика праця п. з. „Старий Галич“ (2). У тій праці, з нагоди розкопок на т. зв. „Галичиній Могилі“, автор подає, як і в попередній, багату літературу до питання походження назви „Галич“ та розділює цілу бібліографію на окремі, впливаючі з неї гіпотези.

В 1952 р. д-р Я. Рудницький публікує ономастичну розвідку п. з. „Назви „Галичина“ і „Волинь“ (3) і доповнює бібліографію деякими новими позиціями.

З усіх гіпотез найпопулярніші три:

1. Назва „Галич“ — кельтійського походження. Основана вона на здогаді, що галати, кельтійське плем'я, втиснулося в карпатські гори й осіло на якийсь час на території Галичини. Цей здогад, який опирався, здебільша, на грецьких — до річк, досить баламутних — джерелах, поставив під великий сумнів М. Грушевський, а Б. Хмельовський, Гакет, Пастернак, Рудницький та інші зовсім відкинули його.

II. Щодо другої гіпотези про походження назви „Галич“ від грецького слова *hals* — сіль, то крім виваєнь д-ра Я. Рудницького (42) дозволю собі додати, таке:

а) на терені Галича та його околиці не було й нема ні одного соляного джерела, як то мильно припускав Гакет, а за ним інші. Найближчі солянки — це Калуш і Делятин.

б) в старину справді існували дві дороги, які так і називають „соляні дороги“, а не, з грецького, „гальські“, чи „гольські“. Одна з них: Соляний шлях з Удеча попри Галич у княжій добі (41), друга також з княжої доби на терені самого Галича: „Соляна дорога через Діброву“ (45).

в) важко припустити, щоб назва оселі чи міста, та ще такого великого як Галич, походила від складів соли, та ще й до того в чужій мові.

г) чи не легше допустити, що місцеве населення з якоїсь причини надало назву місцевості від такої популярної птахи, якою була галка (галич)?

III. Третя й остання гіпотеза, тобто походження назви Галич від „галки“. Д-р Я. Рудницький у своїй розвідці (42) відкидає усі чужомовні походження і стоїть на становищі, що „Галич“ походить таки від „галки“. Всі інші подібні назви, які стрічаються на терені Галичини (гора Галич, галицький ітд), Придніпрянщини (галичани, Галичівка), Московщини (Галич мерський — Костромщина та озеро в тій же костромській області), на Словащині (Halic, Starahalic), над Дунаєм (Галац, який у XII столітті називався „малим Галичем“) д-р Я. Рудницький вважає похідними від старого великого Галича над Дністром. Далі автор подає ономастичні виводи від слова „галка“, до чого вернусь пізніше.

На цьому, здавалося б, справа походження назви „Галич“ закінчена. Та виринає ще питання: Коли, з якої нагоди та хто назвав місцевість цією назвою?

Щоб хоч деякою мірою наблизитись до розв'язки цих питань, треба покористуватися тими даними, які дають нам історичні джерела, археологія, лінгвістика, фолкльор а частинно також тотемізм.

Я вповні свідомий того, що подані мною міркування не вичерпні, одначе вони можуть бути стимулом до дальших дослідів, як для мене була стимулом до роздумування прекрасна повість Докії Гуменної „Велике Цабе“.

Друга автентична історична дата про Галич, це літописна згадка про нього як „старший стіл“ теребовельської волости під 1141 р.

Третьою історичною писаною згадкою є вістка про „Галичину Могилу“ (47) з нагоди невдалої облоги Галича Мстиславом Ярославичем пересоп-

ницьким 1207 р. Боярин Ілля Щепанович вивів князя на „Галичину Могилу“ і промовив: „Княже, уже еси на Галичини могылѣ посѣдѣл, тако и въ Галичѣ княжил еси“. Тут же обіцяє літописець розказувати про „Галичину Могилу“ та, на жаль, цього не зробив.

Як бачимо, історичні згадки про Галич не дають вияснень до нашого питання. Вони тільки потверджують, що Галич як город існував уже в початках княжої доби. Найціннішою є згадка про „Галичину Могилу“, і хоч літописець не подав її походження й значення, то все ж таки подав таку згадку, яка ставить „Галичину Могилу“ у ключеву позицію в розробці нашого питання. Вона вказує, що з „Галичиною Могилою“ був зв'язаний обряд чи ритуал вокняження на галицький престіл. Шараневич припускає, що це була могила першого володаря Галича. Подібної думки був Грушевський (4): „Очевидно се мала бути могила якогось (чи якоїсь) Галиці (галиця: прикметник від цього „галичина“) фундатора — епоніма міста, від котрого воно ніби назвалось, як, наприклад, Київ від Кия, а з тим, видно, початок Галича переносився в якісь далекі часи“. Багато краще пояснення дає Ф. Свистун (48), що спираючись на праці Шенбаха (49), допускає схожість обрядів переймання влади з обрядом у каринтійських слов'ян. Це переймання влади у каринтійських слов'ян мало відбуватися в той спосіб, що кандидат на начальника чи князя виходив на могилу чи курган, ведучи за собою бика й кобилу, сідав на столі (престоли) та клявся перед громадою правити чесно, справедливо й обороняти слабих і безпомічних. Подібний ритуал у поляків княжої доби, описаний В. Кадлубком (50). М. Грушевський приймає III—IV століття по Христі як час великої мандрівки слов'янських племен. Розуміється, що мандруючі племена несли з собою всі цінності матеріальної культури, а також звичаї й обичаї, які посідали, замешкуючи ще старі місця. Тому ясным буде, що описаний Шенбахом ритуал вокняження у каринтійських слов'ян, походив ще з часів, коли це плем'я жило на праслов'янській території. На це вказує опис подібного ритуалу поляків у Кадлубка, а також згадка в літописця про „Галичину Могилу“ та зв'язаний з нею ритуал. З цього висновок, що а) ритуал вокняження чи переймання влади існував ще перед великою мандрівкою слов'ян, тобто перед III століттям по Хр.; б) що на терені Галичини жили в той час слов'янські або споріднені із слов'янами племена і мали подібні звичаї й обичаї; г) що ритуал вокняження у тих племен був подібний і зв'язаний з курганом-могилою, а тим самим і назва цього кургану-могили „Галичина Могила“ мусіла бути старша і сягає щонайменше часів з-перед мандрівки слов'ян, тобто щонайменше III стол. по Хр.

Щодо археологічних даних, то тут заслуговує на увагу перш за все археологічна праця, зв'язана з „Галичиною Могилою“ і справоздання про переведені на ній розкопки д-ром Я. Пастернаком (51).

„Галичина Могила“ — це великий насип-курган, положений на найбільш домінуючій над околицею Крилоса точці, близько внутрішніх валів, на полі, званім „качків“. Його підстава 44 м. у промірі, а висота під цю пору около три метри.

Тому що опис розкопок буде дуже важливий у заключеннях, дозволю собі зацитувати його майже в цілості. Перед Пастернаком розкопував „Галичину Могилу“ у 1883 р. Т. Земенський. Слідів похорону він не знайшов і результат був незадовільний. В 1911 р. розкопував цю могилу д-р Й. Пеленський, правдоподібно з таким же результатом. Д-р Пастернак досліджував та розкопував „Галичину Могилу“ в 1934 р. Спершу розкопав середню частину могили в формі кола проміром 15 метрів, та на глибину 180 см. У насипі знайшов:

„тільки дуже мало черепків княжої доби — значить, могила походить з княжої доби, а крім цього, кілька грубих черепків культури т. зв. українського (трацького) гальштату (1.000—800 р. до Хр.)“.

А даліше:

„глибше підошви прокопав я далі до глибини 285 см від верху, тільки північно-західну частину, яка була ще не рушена нічійми розкопами. Виявилось, що аж до тої глибини земля була сипана, не цілень, але в насипі було вже т і л ь к и грубе гальштатське череп'я. Під цим старшим насипом показалося дно землянки у виді овальної, мабуть, ями пів метра завглибшки, з невеликим огнищем при самій стіні . . . На дні землянки лежала частина тваринної кістки від коліна, кінський зуб та кілька типових черепків“.

В дальшому д-р Пастернак стверджує таке:

„ . . . На „Качкові“, в місці з природи дуже захищенім, було в самому кінці бронзової доби селище; на це, крім знаходів у „Галичиній Могили“, вказують також фрагменти кераміки, що часто подібуються по цілому „Качкові“ і поза „Галичиною Могилою“. Десь пізніше були ці землянки зарівняні землею, а в княжій добі на місці одної з них висипали названу могилу, що не мала нічого спільного з якимибудь похоронами“.

В іншому місці д-р Пастернак згадує:

„Ціла крилоська гора із суміжним горбом „Юрієвське“ були якраз у перших століттях останнього тисячоліття до Христа досить густо заселені, мабуть, автохтонним хліборобським населенням, якого культура зазнавала сильного впливу трацького культурного центру, що існував тоді на південь від Карпат і був для Галичини головним доставцем бронзових виробів“.

Д-р Пастернак згадує також про кістякові могили борщівського, горденського, коломийського, надвірнянського та станицлавівського повітів, де, на його думку, були поховані самі тільки траки. Були це, мабуть, могили мандрівних трацьких купців.

Аналізуючи повище, мимохіть насуваються деякі питання, сумнівні та припущення.

1. У верхній верстві знайшов д-р Пастернак черепки княжої доби всу-міш із черепками гальштатськими. Але вже у другій верстві черепків княжої доби не було, та не знайшов їх і в самій землянці. Чому ж тоді називає могилу з княжої доби?

2. на дні землянки, крім кістки й зуба, знайшов лиш кілька типових (правдоподібно гальштатських) черепків. Чи не можна припустити, що тих „кілька“ черепків попало в землянку випадково (з необережності) з Насипа?

3. Чи на полі „Качків“ крім „Галичиної Могили“ була ще якась землянка, того д-р Пастернак ствердити не може, бо ніяких інших розкопів на „Качкові“ не робив. Крім того, поле „Качків“ було рік-річно оране і я часто слідкував за оркою, однак ніяких слідів землянок не стрічав. Самі ж черепки ще не свідчать про їх існування.

4. Д-р Пастернак подає, що десь пізніше (але не каже, коли), ці землянки зарівняно землею (але теж не подає, чому), та золиш у княжій добі на місці одної з них висипано названу могилу. Якщо взяти під увагу, що землянка походить з доби трацької, отже 1,000—800 літ перед Христом, а могилу висипано в княжій добі, тобто щонайменше 1.000 пізніше, то насувається питання: а) як віднайдено це місце, де була землянка і б) чому якраз на місці тієї землянки висипано могилу?

5. Не підлягає сумніву твердження д-ра Пастернака, що крилоську гору замешкувало автохтонне хліборобське населення і що воно підлягало культурним впливам траків. Однак на тій же горі замешкувало хліборобське (а може ще й не-хліборобське) автохтонне населення і перед трацькою добою, бо на це маємо докази у формі знахідок (кремінного знаряддя) раннього неоліту, а також городища дотепер недосліджені (Сілець, Вікторів, Бринь, Пітрич і т. д.).

Розкопки, переведені д-ром Пастернаком, без сумніву, дуже цінні, одначе є деякі суперечності в заключеннях. На мою думку, справа мається так: Землянку замешкувала щонайменше 1.000 літ до Христа, а може й багато раніше, якась знатна особа — начальник роду чи племені. По смерті небіжчика спалено, можливо, десь недалеко землянки, а саму землянку засипано, і висипано на ній, на пам'ятку, невелику могилу-курган та надано їй назву бувшого мешканця чи мешканки й встановлено ритуал переймання влади на зразок праслов'янського, а може ще старшого. Другий насип був зроблений уже, без сумніву, в добі трацьких впливів, бо знайдено в ньому вже гальштатські черепки (і тільки такі). У третьому насипі є вже черепки княжої доби всуміш із гальштатськими, отже тільки той верхній насип походить із княжої доби.

Коли з нагоди міркувань зв'язаних із „Галичиною Могилою“ я докотився до доби перед-трацької культури, то тепер дозволю собі вглибитися у ще давнішу старину. (д. б.)

Б. Р. / На мовні теми

Один із наших читачів, прочитавши в 3. ч. „Кнева“ (ст. 48) записки „на мовні теми“ (їх автором є наш співробітник М. Острроверха, якого підпис помилково про-

пущено при ломці, за що просимо вибачення) написав нам листа, якого з уваги на порушену тему нижче переддрукуємо:

Вповажаний Пане Редакторе,

Кілька слів — без образи, але щиро. Лист немовознавця в справі „публічності“ правдивий в наших обставинах. Тут свобода, а ми її не бачимо. Насліпо малпуємо українських советських учених та взагалі всі тамошні зразки. Думаємо, що краще втнемо від них. І тому виходить мовний куріоз того рода, що, простіть за слово, „положився на ганку і став читати газету“ — ми викинули безпотрібно і зі шкодою для нас старе наше г, котре мій требник з XVII ст. постійно вживає — напр. „гігантів нечестовавших“, ітд. Ми справді по цім боці замість очистити й украсити українську мову, ще більше її засмічуємо москалізмами, думаючи, що це „державна“ українська мова, бо так пише Академія Наук. А ця Академія, звісно, під караулом — у ярмі. І як вона годна інакше писати? Але ми! Виходить, що як свого часу написав В. Будзиновський, в нас тепер настало „поповніння вмiрання шляхом стрiляння в видові кульків з раменi — публічності“, щоб дати новітню парафразу старої моди, чи зарази.

Може шкода й писати. Кому хосен? Але серце болить, що викидаємо без потреби і причини набуті питомі наші форми, малпуючи чуже, собі на шкоду і загибіль.

З поважанням (підпис нечиткий).

Ми високо цінимо думки наших читачів, які дорожать українською мовою і стараються зберігати її чистоту й правильність та оберігати перед засмічуванням всякими москалізмами, полонізмами та іншими ворожими їй чужими впливами, але в справі, яку порушує автор листа, виходить певне нерозуміння й непорозуміння, що вимагає вяснень.

Справа в тому, що багато любителів рідної мови, письменників і не-письменників, підходить до української літера-

турної мови з погляду свого власного смаку і з народницької точки бачення, тому для них всі ті, що думають інакше і пишуть інакше, „насліпо малпують советських учених та взагалі всі тамошні зразки“ і „викидають без потреби й причини набуті питомі наші форми, малпуючи чуже, собі на шкоду й загибіль“. Вони теж, мабуть, думають, що найкраща літературна мова, це мова, якої переважно вони вживають, тобто мова їх села чи міста а чи середовища, збагачена

мовою, скажім, клясиків нашої літератури в кращому випадку, і кажуть, що ті, що думають інакше — „викинули безпотрібно і зі шкодою для нас старе наше Г, яке вживає требник 17 ст.“ і т. п.

Насамперед щодо цього „старого“ Г в нашій мові. Коли підходити до справи з історичного боку, то це Г зовсім не старе, а, власне, нове, бо звук Г чужий у нашій мові, подібно як Ф, і його староукраїнська мова не знала. Про це скажемо трохи далі, а зразу зауважимо, що цього Г ніхто, поза сучасним большевицьким правописом, з української мови не викидає, а надто, не викинула його колишня Академія Наук у Києві, яка устійнювала новий правопис у 1928-29 роках. Т. зв. академічний правопис з того часу пробує тільки внормувати вимову старого грецького „гамма“ у наших запозиченнях з грецької мови і пізнішого латинського **g** у запозиченнях із старої латинської та інших латинських і не-латинських європейських мов. І правописний словник Голоскевича, складений на основі цього академ. правопису і виданий у 1930 р. (7-ме видання), подає аж чотири сторінки слів, які починаються з Г, від слова Габелок до Гявур, разом около 350 слів, між якими є й згаданий автором листа Ганок (не ганок) та такі слова як Геґати, Гедзитися, Генератор, Гон-та, Гуля, Гума і багато інших. Є тут і такі слова, що в нас уже здавна вимовляються з Г не з г, нпр. Голгота, Голят, замість загально прийнятого Голгота, Голят. Академічний правопис, на який у нас так нарікають, називаючи його большевицьким, всюди респектує чуже Г, і в словнику Голоскевича находимо не тільки Гете, Гарібальді, Гватемалія, Галлія, Гвардія, Гондоля, але й (у середині слів) Дагестан, Заґреб, Югославія, хоч у нашій вимові здавна чуємо тільки Заґреб, Югославія і т. п.

Інша справа з сучасним советським правописом, ухваленим у 1946 р. Цей правопис справді не визнає звука г і передає його всюди через г, а чуже **h** передає часом, на московський лад, через х, нпр. Хемінґуей, Айзенхауер, Хельсінкі або й Хитлер (Гітлер), але цей правопис на еміґрації ніхто не респектує і мало хто його знає, так що про нього нема що й говорити. Про нього напишемо колись окремо, а тут лише ствердимо, що

„академічний правопис“ з 1928-9 рр., хоч який він недосконалий, то в порівнянні з цим большевицьким більше ніж „націоналістичний“. Його бо складали наші мовознавці, які щиро любили українську мову і для неї багато працювали, але за те були пізніш большевиками зліквідовані, бо вони „працювали на відірвання української мови від братньої російської“. І це правда, тому не треба осквернювати їх пам'яті тавром большевиків, а їх роботи називати большевицькою, бо в тих умовах і за короткий час вони зробили для української мови більше, ніж усі наші моволюбні патріоти за яких 30 чи 40 років у зовсім вільних умовах. Досить переглянути лише кілька праць цих визначних „советських“ учених мовознавців, як Синявський, Голоскевич, Житецький, Курилова, Смеречинський, Кримський і багато інших, щоб переконатись. Що в „академічному правописі“ і словниках стрічаємо все таки деякі москалізми (та й полонізми), це правда, але в тих часах українська мова взагалі як народна, так і публіцистична та літературна була повна москалізмів. І українські мовознавці 20-тих років те й робили, що вичищували українську мову від московських впливів як у словництві, так і в складні та в граматиці. За це вони і були жорстоко переслідвані і зліквідовані, а ми ще вбиваємо осиковий кіл у їх могили, тавруючи їх большевиками. А сами преспокіжно засмічуємо рідну мову — свідомо чи не свідомо, все одно — не тільки москалізмами, але й полонізмами, германізмами, амеріканізмами й провінціалізмами. І здається нам, що ми робимо велике діло, коли майже навгадь чи насліпо викидаємо з нашої мови слова, які нам здаються москалізмами, тому тільки, що вони вживаються і в московській мові. Це добре, що в нас така чуйність і настороженість проти москалів, але недобре, коли чистити мову від москалізмів чи інших чужих впливів беруться ляки з точки бачення свого села чи околиці, або з точки бачення свого смаку і дуже обмеженого знання мови.

Справа в тому, що в московську мову ввійшла впродовж століть сила-силенна українських слів — не забуваймо, що українська мова старша від московської — і розібратися в тому, які слова

в нашій мові є москалізмами, можуть тільки ті, що добре знають обидві мови, і то не тільки сучасні, але й в історичному розвитку. Не може за таку роботу братися кожний любитель української мови, який знає обидві мови тільки поверховно, і не можна викидати кожне слово, яке вживається сьогодні (чи і в минулому) в московській мові.

Щодо звуків г-г, то треба завжди мати на увазі, що засадничо звук г в українській мові звук чужий, він прийшов до нас із чужими, латинськими й західноєвропейськими словами, коли Україна нав'язала культурні зв'язки з Заходом. Але давніше українська мова звука г не знала. Його за всякими правдоподібностями не було і в старослов'янській чи праслов'янській мові, якої сучасна українська мова є безпосередньою континуацією в історичному розвитку. Ми не знаємо, яка була праслов'янська мова, бо ніяких писаних пам'яток тієї мови не збереглося, але вчені мовознавці відтворили приблизно ту мову на основі всіх слов'янських мов історичного часу. Та вони зробили одну велику наукову помилку, що базувалися між ін. на московській мові, замість на українській. Тому всі слов'янські мовознавці згідно подають, що в праслов'янській мові був звук г а не г, бо так ніби показує московська мова, на якій вони спіраються.

Тимчасом, коли візьмемо до уваги, що прабатьківщиною слов'янства, або батьківщиною праслов'ян була велика частина наших теперішніх земель, а це вже безсумнівно наука устійнила, то ясно, що наші предки 9—10 ст., оті слов'янські племена на наших землях, з яких витворився український нарід — про них говорить Несторів літопис — це безпосередні нащадки тих праслов'ян, що жили на тих же землях споконвіку, мабуть, від початку свого існування. Отже українська мова, це і є слов'янська прмова, в історичному розвитку. Як, нпр., сучасна італійська мова є безпосередньою континуацією латинської мови старовинних римлян, так і українська мова є безпосереднім продовженням праслов'янської чи старослов'янської мови античних слов'ян. Відтворюючи її, мовознавці повинні були брати за підставу не московську мову, яка є мовою похідною, а україн-

ську, що є прмовою всіх слов'ян. Та вони українську мову зовсім зігнували, вважаючи її діалектом мови московської.

Отже, як вище сказано, в праслов'янській мові звука г взагалі не було, а був тільки звук г. На це можна навести такі докази, що наші предки, вже в історичні часи, вимовляли старогрецьке „гамма“ як г, не г. Правда, деякі класичні філологи кажуть, що й античні греки вимовляли цей звук як г, але багато класиків твердять, що „гамма“ означало такий звук г. Коли ця грецька гамма означала звук г, то наші предки за Київської Русі постійно передавали його як г, бо звук г був їм чужий, як сьогодні нпр., звук г чужий для французів, і вони його не вимовляють. Коли звук г був нашим предкам 9—10—11 ст. чужий, то ясно, що вони грецьке „гамма“ муіли вимовляти як г у таких грецьких запозиченнях як ангел чи янгол (гр. анґелос), граматика (гр. граматікон) і б. ін.

І нікому з нас сьогодні не впаде на думку вимовляти граматика, анґел, хоч у всіх європейських мовах, і в деяких слов'янських, всюди тут вимовляють звук г. Аналогічно до цього почали й інші грецькі слова, запозичені вже геть пізніше, вимовляти й писати з г, нпр. філологія, пролог, логіка і т. п. Бо це було в душі старої української мови. Але латинські запозичення, трохи пізніші, і європейські зберігали звук г, хоч в українській мові існує постійна тенденція чи нахил до „гакання“, бо звук г рідніший і притаманніший українській мові як г. Через те в багатьох чужих словах наша мова воліє вимовляти чуже g як г ніж як г, навіть проти правописних правил, бо кожна мова розвивається не так за якимись устійненими правописними правилами, як радше за своїми власними законами традиції. Тому не дивуємося, що в багатьох чужих словах у щоденній мові українського народу чуємо радше г ніж г. Чимало слів, узятих із європейських мов уже в новіших часах, майже на наших „очах“ засвоїлися в нас із вимовою г, а не г, нпр. газета (в нар. мові казета), агроном, генерал, глобус, граф і ін., бо такий уже „дух“ нашої мови, хоч вимова чужого г збереглася у більшості європейських слів, засвоєних нашою мовою. Натомість московська мова не знає

звука г, тому вона всяке г, навіть таке, що в старогрецькій мові не було гаммою тільки гострим придихом, як нпр. гармонія, гіпертрофія, — в грецькій мові тут була альфа або іпсилон з гострим придихом, що вимовлялося як г + відповідний голосний: га- гі- тощо — отже московська мова і тут вимовляє г, а деякі чужі, европ. **h** передає як **x** (Хитлер). Та з політичних мотивів большевицький правопис з 1946 р. викинув з української мови звук і букву г, щоб бодай графічно уподібнити українську мову до московської. Та коли все таки східно-українці більше схильні чуже **g** передавати радше через **г** (нпр. Адельгунден), то це неконечно означає, що вони йдуть за большевицьким правописом, тут більше, може, діє сила традиції як правопис. Але так чи так, академічний правопис з 1928-29 рр. чуже г зберігає всюди, окрім грецьких слів старішого й новішого походження, бо це згідне з духом української вимови, яка привикла грецьке гамма вимовляти як г, звідти такі слова як гегемонія, географія, геологія, логос, гагіографія, гелій, гематоген, Генадій, георгіки, гімназія, гінекологія, еклога, екзегеза і т. п., але в той же час

геліографюра, (бо це греко-латинське слово, отже зберігається лат. **g**, елегантний, екстравагантний (французьке), Енгельгард (з нім.), інтрига (лат.), інсургент (лат.) і багато-багато інших, так що нарікати ніби ми викидаємо **Г** немає ніякої підстави. Треба тільки заглянути до словника, замість насліпо обвинувачувати незнатикового за „малпування советських учених та всі тамошні зразки. А щодо „ганку“, то як хтось положився на ганку чи навіть на Ганку (сугестія автора листа), щоб читати газету, то... із подібности звучання обидвох слів у того рода реченні немає потреби робити трагедії, бо таких „каламбурів“ у кожній мові трапляється чимало. Так само немає потреби робити проблеми із грецького слова **гімн** у такому реченні, як „академія закінчилася національним гімном“, бо це слово різниться від сугерованого і наголосом (тут на **і**, там на **о**), і одною буквою — тут **м**, а там **в**, отже слова малоподібні і, при добрій волі, їх звучання різне. Так само як літературне слово публіка і народне публіка — це слово не італійське, як думає М. Островерха, а старе латинське — не мають однакового значення.

Огляди й рецензії

Erich Kern. Das goldene Feld; Roman aus der Ukraine. München 1957, 293 S.

Нічим не зворушить чужинець українця більше від того, коли несподівано заговорить українською мовою. Це одначе так рідко трапляється, що можемо покищо бути спокійними: з цієї причини ми емоційно не переважимося.

Ще більш „зворушливим“ для нас є момент, коли чужинець береться писати на українську тему, зокрема, коли на світлює її в позитивному для нас світлі. Тоді радо прощаємо йому і часті неточності, які роблять твір гротескою або й спектаклем.

Несподіванкою серед того рода книжок є нова повість німецького письменника **Еріха Керна**, який серед своїх товаришів пера придбав собі опінію „автора гарячих тем“. Коли переглянемо список Кернових творів, які появилися по другій

світовій війні — десять відносно великого формату книжок — мусимо признати оправданість такої опінії.

Еріх Керн, колишній воєнний звітодавець СС Штандарте Курт Еггерс, учасник боїв на Сході, відомий українському читачеві із своєї популярної на обох півкучлях книжки „Дер Гроссе Равш“, де він авторитетно й відносно об'єктивно списав хроніку німецьких дивізій на східному фронті в роках 1941-45.

В найновішому творі Е. Керн взявся енергійно до „гарячої теми“, яка для інших німецьких письменників завжди ще є „табу“, теми з України — Роман аус дер Україне.

* * *

Рік, мабуть, 1941 (автор цього виразно не каже, але це якраз початок німецько-московської війни). Золоті лани України

дрижать під залізними завами німецької армії, яка торощить червоні кайдани і на вежах своїх танків несе оману волі. Автор обережно вибирає за місце дії своєї повісти — село, яке, нікому непотрібне і для нікого не важне, лежить на боці від головних шляхів і яке, здавалося б, заторкнув лише подих далекої війни.

Таким чином автор не мусів описувати трагічне відношення нової влади до населення в „забутому“ селі. Примусові вивоження до Німеччини, розстріли закладників, вішання саботажистів, тортування жінок і дітей, словом, дії культуртрегерського вогню і меча, не мусили відбуватися в того рода селі.

„Село на боці“, яким майже впродовж пів року не цікавились німці, завмерло стероризоване криком далекої війни — лише „дурх ді фельдер унд ібер ді степе“ йшли вісті, що розбурхували кров села — вісті про голод у таборах полонених і непотрібну смерть тисяч людей за дротами.

Німці приходять, а село далі мовчить, і нові володарі не годні розбити цієї бар'єри містичної мовчанки, що хоронить доступ до його душі, що є докором і обвинуванням, але теж і твердою зброєю, якої діяння німці швидко й болюче на собі відчують.

Війна збирає криваву данину, ціною є кров, а нагородою на „золотих ланах“ Україна. Для вояка, що вмирає щодня і живе лише годинами, реальною нагородою сьгоднішнього дня є відпочинок біля жінки.

Центральна жіноча постать повісти Керна, Дарія Степанівна в розумінні автора символізує, мабуть, цю ближчу і ту дальшу нагороду вояка-переможця — Україну і жінку, при якій вояк знайде хвилину відпочинку перед боем і після нього.

Незрозуміле для німців поступовання і містичний характер Дарії утврдує читача в переконанні, що Дарія, це символ незрозумілої для німців української людини. Вони знали про пшеницю — не знали нічого про людей.

Молода мати, яка назвала свого сина, як каже автор, „іменям легендарного короля українців — Ігора“, якого батько пропав у червоній армії, своєю незвичайною красою збуджує бажання у чужинця і цим наводить на себе низку нещасть. Її оборона безуспішна, бо увага на безпеку

сина зв'язує її можливості. Замкнена в собі, апатична, приймає удари долі, спричинені своєю красою. Холодним і би-стрим зором стежить за сином. Мовчаво підлягає насильству московського політрука, але без вагання вбиває його, коли він загрожує життю Ігора. Так само бездушно стає наложницею місцевого Ортскоманданта, літнього вже „бельфера“ з Вестфалії, щоб несподівано, вперше в житті Дарії, відозвалось її серце. Саме коли повість набирає рівності й акція стає сповільнена монотонністю дії, гарячою картиною вибухає любов Дарії до лейтенанта де Флявіні, елегантного шляхтича з Льотарингії, якого батько був сотником німецької армії, а дідо боровся ще в рядах французів проти німців.

Заломлюється мовчанка Дарії та відкривається спрагнена миру й тепла душа: „Ви знаєте лише, що діється у ваших серцях, але — ви й не здогадуєтесь, що також і інші мають серця“.

Розтоплюється неширий цинізм легкогодушного німецького лейтенанта. Він пише старенькій матері, аристократці, яка десь далеко на Заході, в старинному замку, жде на поворот сина: „Тут почувуюсь як біля тебе в хаті“.

Фрагмент трагічної любови Дарії і лейтенанта де Флявіні, винятково мистецький і майстерно введений, плястично контрастує з кошмарним тлом дії.

Смерть вояка на війні рідко коли виглядає гарно або ефективно. Смерть героя повісти, поручника де Флявіні, не є також винятком: „Це був комічний малий літачок. Він згинув по кількох хвилинах“. Поручник де Флявіні лежить на бойовому пункті, звітує Дарії про смерть її коханого молодий хорунжий.

Слова звітуючого короткі і звучать майже неповажно. Але все таки відчувається дуже їх серйозність. Так і тільки так промовляє смерть.

В ході воєнних подій, описуваних автором, на тло повісти виходить і бій під Бродами, який Еріхові Кернові був безпосередньо добре відомий. Він, звітодавець з української Дивізії, перебув з частинами її деякі дії в районі битви, яких деякі описував уже в книжці „Дер гресе Равш“.

Автор передав вірно реалістичний трагізм ситуації бою в оточенні. Зневіра й

розпач стискає серце молодих дивізійників в моментах коротких передишок бою: „Ми лише запізнені сини минулих часів, їхньою була боротьба — нам залишились лише мрії і смерть“.

„Не могу вже більш, мої ноги скривавлені, мое серце втомлене, таке втомлене як вся Україна. Завжди лише вмирати і жертвувати, я просто далі вже не могу!“ — звучать слова молодого вояка Дивізії, такі правдиві, яких так багато чули ми в брідському кітлі.

Але це лише короткі моменти зневіри, бій іде далі і гордий визов звучить у бойовому кличі дивізійників: „Україна, Україна!“, коли селянські сини і студенти кидаються в останню атаку, йдучи на прорив з оточення.

* * *

Маркантним є факт, що Еріх Керн у повісті, яку назвав остентаційно „Золотий Лан“ (Дас Гольдене Фельд), представляє Україну не лише місцем дії і не лише тлом до повісті. Україна тут, безсумніву, жива, її присутність відчувається глибоко. Український нарід не є тут лише барвним матеріалом, що виповнює прогалини мальовничою цілістю; автор завдав собі чимало, вдалого зрештою, труду ввійти у психіку „хліборобських синів“.

Не важно, що спонукало автора написати того рода книжку, як також непотрібно було б оспорювати його ширість — але фактом є, що повість написана у виїнятково українофільському дусі. Еріх Керн доказує зовсім певно, що глибоко цікавився українською проблемою та серйозно над нею працював.

Він хотів зійти з п'єдесталу іберменшівства та з рівної плятформи аналізує українську людину. Автор на Україні був і мав там очі, розум і серце відчинені; часто дивує нас його широке знання української історії й традиції.

В повість закралось декілька дрібних неточностей, як нпр., інтерпретація назви Запорозька Січ (поріг — швелле, сікти — гауен), стор. 154, далі, він називає князя Ігора королем українців, українська народна приповідка, яка є моттом до його повісті: „Ніхто не знає ніде ніщо“ перекручена або зовсім видумана.

Техніка писання зраджує „журналістичне походження“ письменника Керна, акції хоч влучно пов'язані, самі собою творять теж окремі цілості. Часто автор розбалакується над деталями і тим розводнює напругу акції та деконцентрує драматичність повісті.

Німецькі персонажі повісті немов тенденційно підібрані. Це або добрі вояки, що найкраще виконують „лиш свій обов'язок“, або добрі німецькі люди, передягнені у військові уніформи. Не зустрічаємо ні одного ентузіяста нацизму, ні одного брутального типа, а чейже такі саме надавали тон німецькій окупації України.

Але, як сказано, автор вибрав за тло дії забуте село набоці.

Повість „Золотий Лан“, безумовно, є унікалом серед чужинецької творчости, і хоч можна різно визначувати її містецьку вартість, все таки це цікавий і симпатичний своїм підходом до теми твір.

О. Слупчинський

Chudlarian, Ruben. Americans Built Communism; a novel based on actual events. Pageant Press, Inc. 1958, 299 pp.

Те, про що ми говоримо тільки між собою, потихо, цей автор сказав у своїй книжці голосно, всьому світові, що комунізм збудували американці, і цю тезу автор старається доказати низкою фактів та власними висновками — до речі, зовсім влучними — з різних дій американської політики.

Автор, Рубен Чудларіан, турок з походження, але москаль з виховання, хоч виростав на Україні, в Харкові. Він так далеко зрусифікований, що дихає московським духом і не помічає українського народу, серед якого жив змалку. Важко повірити, щоб він не мав нагоди — навіть і в советських умовинах за Сталіна — що Україна не „Раша“, тому й дуже дивує його цілковита ігнорация українського народу. Кілька разів він там десь і згадує слово Україна, але це для нього тільки назва частини території „Раша“; а нарід, з яким він знайомий — частина московського народу і ніде ні натяку, що це окремих нарід.

Повість, основана на правдивих подіях і фактах з останньої війни. Складається з трьох частин: Пекло, Чистилище і Рай.

Пекло, це Советський Союз, Чистилище — діпівські табори в Німеччині і Рай — Америка, куди автор попав разом з іншими емігрантами. Акція повісти починається з хвилиною окупації німецькими військами Кубані, звідки походить герой повісти, син козацьких предків, „які втекли з України“, юнак Міша. Вихований у комуністичному дусі, він одначе бачить речі, особливо під час німецько-советської війни, яких не розуміє, але з якими, як правдивий козацький нащадок не може погодитися. З наближенням німецьких військ він рішається втікати з советського пекла і переходить на німецьку сторону. По довгих блуканнях і мандрах опиняється в Німеччині, звідки дістається до Америки. Хоч він і свідомий свого козацького походження, все таки почувається московським — автор каже російським — патріотом. Тому він не в силі зрозуміти, що комунізм збудували не американці, а такі самі москалі, а американці тільки помогли їм і далі помагають. Герой повісти, він же властиво сам автор, гаряче ненавидить комунізм, а разом із тим не любить і не вірять тим, хто, на його думку, збудував комунізм — американців. Звідси й обвинувачення американців, що вони збудували комунізм, бо якби не вони, то комунізму сьогодні не було б. В цьому він, на жаль, має багато рації; бо й справді якби не американська політика, комунізм був би не вдержався, москалі власними силами й засобами не змогли б його будувати. Завдання автора, яке він собі поставив, доказати багатьома фактами, що саме головна заслуга в розбудові комунізму належить американцям, які вже здавна ведуть таку дитинячу політику в відношенні до Сов. Союзу, згл. большевиків, що всі їх дії тільки сприяють і підтримують розвиток комунізму.

Повість написана непогано, навіть досить переконливо, бо вона сперта на правдивих фактах і переживаннях самого автора. Це радше живі спомини автора з пережитого і політичні міркування та розумування, висловлені в белетристичній формі. А книжка сама присвячена „дипломатам з Вашингтону і Лондону, які довели демократичний світ до катастрофи“, як пише автор у присвяті. Він вислав по примірникові цю книжку та-

ким політикам як Даллес, Аденауер, Чіанг Кай-Шек, Мендерес, Спаак, Пі, Нго Дін-Діем, які зрозуміли марксівську ідеологію та ідею муки, якою комунізм мучить людський дух. **Б. Р.**

Hłasko, Marek. Cmentarze. Następny do raju. Instytut Literacki, Paryż 1958. Biblioteka „Kultury“ t. XXVIII. 8°, str. 258.

Ці два оповідання сучасного польського письменника викликали широкий відгомін не тільки серед польської читаючої публіки по одній і другій стороні залізної завіси, але й серед української, бо деякі українські часописи подали в уривках переклади цих оповідань.

Гласко — безсумнівно великий талант, хоч не вишліфований і незугарний. Він пише так, як почуває, не скриваючи ні вияву низьких пристрастей, які бушують на дні душі кожної людини, ні не здержує вибухів ідеалізму вродженого кожній людині. І в тому саме велика цінність таланту Гласка.

Стиль Гласка наскрізь вульгарний, він не соромиться вживати таких слів, які навіть колись за часів найбільшого „відродження“ викрапковували, щоб не вражати хочби малою мірою естетичного смаку читача. І може дехто з критиків, бачучи цей стиль і не шукаючи поза ним того глибокого духового змісту, який є притаманний оповіданням Гласка, вважає Гласка порнографом. Але Гласко не є порнограф; він хоч і змальовує образи гнілі й цілковитого морального упадку людини, але він не захоплюється цими образами, а навпаки, до його описів найнижчих інстинктів людини можна застосувати слова, що „і сонце приглядається в калюжі“ і того сонця, цієї людськості, якої є позбавлена сучасність поза залізною заслоною є — хоч і скрито — дуже багато у персонажах оповідань Гласка.

Незалежно хто б це не був, на якому ступені інтелектуального розвитку і яке б становище не займав, кожний персонаж Гласка на дні душі, у нетрях глибини своєї істоти, є людиною. Зверху вульгарність, тваринність, жорстокість, тобто все те, чого вимагає від життя або як укладає життя та формує людину комуністично-матеріалістичний світогляд, а ген далеко, на дні, дуже-дуже глибоко заховане від людей і довкілля світу,

є мала, Богом дана іскорка людськості. Якби тільки маленький подув вітру людяності, якого позбавлені всі ті, що живуть у комуністичній системі, ця іскорка вибухла б великим полум'ям. У кожного персонажа Гласка ця іскорка ледве-ледве жевріє, ледве блимає, але вона є. Її придушують часом свідомо, щоб не зривати з життям, часом несвідомо, щоб вдержатися тільки на поверхні життя. І всі ці тваринно-натуралістичні вияви, якими зверху вкрите людське „я“ персонажів Гласка, є маскою у цій системі життя, в якій живуть герої його оповідань.

Хтось назвав Гласка „новим виданням“ Горького. Ми б сказали, що персонажі творчості Горького (як напр. „На дні“ та інші) це англійські лорди в порівнянні з персонажами оповідань Гласка „Черговий до раю“. Вслід за тим, у Гласка не-

має того, притаманного для московської задушливої літератури, розмислювання, чи, скажім це вульгарним словом, розбабрування гнилі. У Гласка є, може, щось із Достоевського (тип Апостола в „Черговий до раю“), хоч і це порівняння не дуже вдале, бо Достоевський міг написати тільки „Записки з мертвого дому“, а Гласко написав „Записки з живого світу, який прикидається мертвим“.

Оповідання Гласка не є ні для юнацтва, ні для читачів, що не люблять вульгарності. Коли хтось не терпить патологічних захворювань, хай не читає книжки Гласка. Але коли хтось хоче побачити й торкнутись гнійних ран живого людського організму, хай прочитає оповідання Гласка, бо за тими нагими, гангреною комунізму знищеними людськими тілами, створеними на подобу Бога, криється світляна людська душа. Г. Лузя.

Бібліографія

Бюлетень УВАН у США. 1958, серпень, № 19. 26 ст. [циклостильне вид.].

Саластин, Іван М. Англійсько-український словник. Ричмонд Гил, Н. Й. 1956. [75.000 слів]. 893 ст.

Грицак, Павло. Галицько-волинська держава. НТШ, Нью Йорк, 1958, 176 + мапа.

Винар, Богдан. Економічний колоніалізм в Україні. Націоналістичне видавництво в Європі. Париж 1958, 186 ст.

Андрієвський, Дмитро. Російський колоніалізм і советська імперія. Націоналістичне видавництво в Європі, Париж, 1958, 108 ст. + мапа.

Наддністровий, І. Мережа доби; поезії „Фенікс“, Нью Йорк 1958. 54 ст.

Донцов, Дмитро. Дві літератури нашої доби. „Гомін України“, Торонто, 1958, 295 ст.

Шанковський, Лев. Українська армія в боротьбі за державність. „Дніпрова Хвиля“, Мюнхен 1958, 317 ст.

Чуб, Дмитро. В лісах під Вязьмою; репортаж-спогади про другу світову війну. „Дніпрова Хвиля“, Мюнхен 1958, 108 ст.

Мірчук, Петро. Перший Листопад. [Політична Б-ка ЛВУ ч. 18.]. ЛВУ. Торонто 1958, 59 ст.

Пасічник, Митро. Квіти з України; оповідання. Вінніпег 1958, 124 ст.

Соловей, Дмитро. Вияв наслідків політики ЦК КПСС за допомогою статистичних даних про роздрібний товарообіг України. Відбитка з журналу „Вільна Україна“ ч. 18. Дітройт, 1958, 22 ст.

Богдан, Ф. Бібліотека Товариства Взаємної Помочі й українська книжка в Ванкувері. Друге видання. УВАН, серія: Літопис УВАН ч. 17. Вінніпег-Ванкувер, 1959, 32 ст.

Донцов, Дмитро, д-р. Дві літератури нашої доби. „Гомін України“, Торонто, 1958, 296 ст.

Кисілевський, К. Українська читанка для VI року навчання української мови. Шкільна Рада УККА, Нью-Йорк — Філадельфія, 1958, 208 ст., ілюстр.

Кисілевський, К. Українська читанка для V року навчання української мови. Шкільна Рада УККА, Нью-Йорк — Філадельфія, 1958, 178 ст., ілюстр.

Будзиновський, Вячеслав. Ішли діди на муки; введення в історію України. „Говерля“, Нью Йорк 1958, 82 ст.

Щербаківський, Вадим, проф. Формція української нації; нарис праісторії України. „Говерля“, Нью Йорк, 1958. [Видання друге]. 148 ст.

Енциклопедія Українознавства

гаслова частина в 5-ох томах

ПОВИННА БУТИ В КОЖНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ХАТІ.

В передплаті коштує \$50.00, які можна сплатувати ратами, бо пізніше коштуватиме \$75.00.

Отже краще замовити вже тепер і платити ратами \$50.00, аніж потім відразу \$75.00. Кожна практична людина замовляє собі ЕУ вже тепер, не відкладаючи на потім.

Замовляти можна в нашому видавництві:

838 N. 7th St., Philadelphia 23, Pa.

P. S. Хто ще не має I. частини ЕУ, в трьох томах, повинен би її якнай-скоріше собі придбати, бо наклад уже вичерпується. Ця книжка конечно буде потрібна Вашим дітям.

THE UKRAINIAN REVIEW

Державин *організаційний*
за редакцією проф. В. Дзеровича, проф. В. Оленецького й п. С. Стецько.

Видає Союз Українців у Великобританії.

Річна передплата \$4.00, піврічна \$2.00.

ПОЦІКАВТЕСЯ ЦИМ ЖУРНАЛОМ!

Адреса:

Ukrainian Review, 49, Linden Gardens, London, W. 2.
